

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

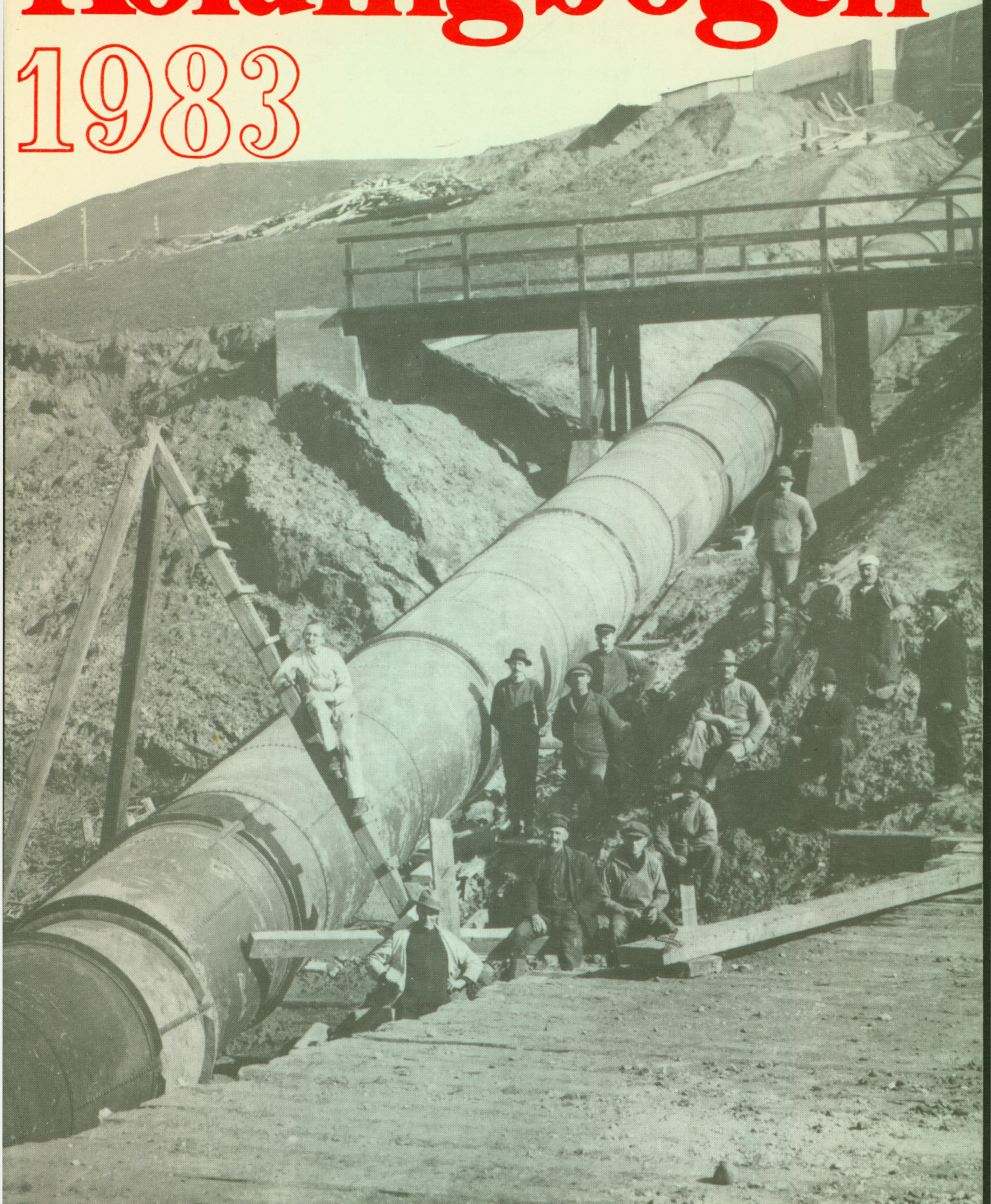
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen

1983

Koldingbogen

13. årgang

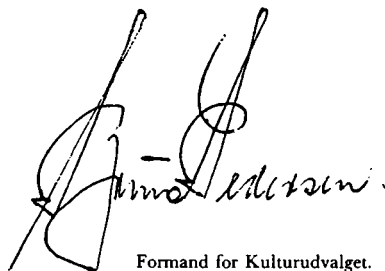
Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Tryk Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Kolding bogen 1983

Koldingbogen udgives af Kolding kommunes kulturudvalg. Den indeholder artikler om mennesker, der har haft deres virke i Kolding og omegn fra middelalderen frem til vore dage og om de aktiviteter, de har sat i gang. Det er en stor glæde, at en række lokale firmaer og organisationer ved deres økonomiske støtte har muliggjort, at bogen igen i år kan udkomme. Jeg håber, at Koldingbogen 1983 må blive vel modtaget.

Arne Ebbesen
Formand for Kulturudvalget.

	INDHOLD
Side	
	<i>Forsidebilledet: Ved anlæg af Harteværket 1919-1920</i>
3	<i>Harteværket K. G. Astrup</i>
7	<i>Om børster og godtfolk. Fra bygningen af vandkraftanlægget i Harte Aase Bruun</i>
11	<i>Kolding bys bog Thelma Jexlev</i>
15	<i>Bjert kommune 1933-41 J. H. Bogh</i>
17	<i>Genbrug for at overleve Leo E. Frederiksen</i>
21	<i>De to skovforeninger i Kolding Vivi Jensen</i>
25	<i>Omkring Bramdrup Øjvind Hede</i>
30	<i>Borgerforeningen af 3. april 1920 Gunnar Ebbesen</i>
36	<i>Hvüdsminde 1805 - restaurering 1982 Paul Platz</i>
40	<i>I snedkerlære hos A. L. Johansen & Sønner A. J. Iversen</i>
46	<i>17,3 - en vise om skattetrykket, 1922</i>
48	<i>Liste over sponsorer</i>

Harteværket

Af K. G. Astrup

I 1973 blev verden forundret og foruroliget ved et begreb, der fik navnet energikrisen.

Gennem en lang årrække havde energien, der i det væsentligste var olie, løbet i en stadig strøm til forbrugsstederne til meget rimelige priser.

Man måtte nu pludselig gøre sig klart, hvor afhængige vi havde gjort os af denne energikilde, og man måtte finde andre »alternative« former for energi for at dække behovet.

Der blev bygget vindmøller, solfangere og varmepumpeanlæg, som var det noget helt nyt. Ser man lidt tilbage, vil det gå op for en, at begrebet energikrise egentlig var forekommet tidligere i menneskenes historie og at disse energikriser slet ikke var på så lang afstand, idet de var forekommet såvel under den anden som under den første verdenskrig, blot hed det dengang brændselsmangel.

Det var i årene op til 1920, man dengang talte om »alternativ« energi, og det, øjet var faldet på, var mulighederne for at udnytte den energimængde, der var til rådighed i de danske åer og søer. Man skulle kunne råde over visse vandmængder og kunne etablere et fald af en rimelig højde således, at der via vandturbiner kunne skabes en mekanisk energi, der ved hjælp af generatorer kunne omdannes til elektrisk energi.

Det var netop disse muligheder, der var til stede på Kolding-egnen ved Harte. Det ville oven i købet blive det største fald i Danmark

med en total højde på 25 m. Der var naturligvis også muligheder for at koncentrere sig om vindenergien, men der var på den tid næppe en gård, hvor der ikke var opsat en vindmotor som drivmiddel til dækning af gårdens kraftbehov, så det, der nu var mest attraktivt, var vandkraften.

Den energi, der skulle produceres, skulle være vekselstrøm, for først med anvendelsen af denne blev det muligt at transformere spændinger til en sådan størrelsesorden, at elektriciteten kunne transporteres over længere afstande uden urimeligt store krafttab, som tilfældet var med jævnstrømmen.

Egentlig var det vel dieselmotorer og jævnstrøm med spændinger på 110–220 og 440 volt, der var det første store fremstød i landets elektrificering, men oliemanglen under den første krig medførte, at der for at dække kraftbehovet måtte etableres forbindelser til de større dampdrevne elværker i byerne, hvor indenlandsk brændsel i form af tørv og brunkul kunne anvendes, idet såvel kul som olie var mangelvarer, der kun kunne købes, hvis dette overhovedet var muligt, til tårnhøje priser.

Der var således ikke andet at gøre dengang, som nu, end at se, hvilke muligheder, der var.

Vindkraften blev som nævnt brugt i ret vid udstrækning, og der var udført forsøg med de dengang kendte mølletyper for at få et indtryk af, hvad der ad denne vej kunne opnås, men det forslø ikke rigtigt. Det var vandkraften, der

var i forgrunden, og der foretoges af fremsynede mænd undersøgelser af, hvilke muligheder, der var til rådighed.

Disse undersøgelser blev på Kolding-egnen udført af ingeniør, cand. polyt. Mikkel Thomsen, Kolding, der for at lodde stemningen for et sådant projekt i 1917 tog kontakt til Kolding Oplands Højspændingsforsyning.

Her fængede ideen, og for at sikre sig, at denne virkelig kunne realiseres, ønskede man, at en uvildig tekniker ved en kritisk bearbejdning skulle udtale sig om projektet og de deri indeholdte tekniske og økonomiske muligheder.

Denne vurdering blev foretaget af ingeniør Kr. Thomsen, Hede-selskabet, der konkluderede, at der her var tale om et virkelig godt projekt. Da det var en for den tid stor opgave, der kunne sikre ikke blot KOHs, men også et betydeligt større antal forbrugere elektricitet, faldt det nærliggende at tage kontakt til Kolding for at erfare, om der her var mulighed for et samarbejde til udnyttelse af denne energimængde.

Også i Kolding var der en positiv holdning til ideen og den 19. september 1918 blev det besluttet at danne et interessentskab, der fik navnet »Sydøstjydske Elektricitetsværker«, forkortet SØE.

For at kunne realisere projektet måtte man ansøge Ministeriet for offentlige arbejder om tilladelse med henvisning til en netop vedtaget lov om anlæg af denne type samt om koncession til at drive

værkerne. Med ansøgningen, der var bilagt de tekniske og økonomiske aspekter, der knyttedes til projektet, var det også understreget, hvor stor betydning realiseringen af denne opgave ville have for beskæftigelsessituationen, idet der også dengang var stor arbejdsløshed som følge af, at krigen dæmpede al anden anlægsvirksomhed.

Forud for dannelsen af SØE var der udført et stort arbejde med at skabe et samarbejdsgrundlag for de to parter. At dette lykkedes ved jo alle i dag, og der kan i den forbindelse henvises til et notat foretaget af daværende 1. maskinmester, senere driftsbestyrer Aage Pedersen, hvori der står: »1.4.1920 overgik bedriften til I/S »SØE«, der omfatter Dampcentralen i Kolding og Vandkraftcentralen i Harte«. Videre står der: »Indvielsen af denne (altså vandkraftcentralen) fandt sted 28.7.1920. Paralleldriften med Dampkraftcentralen tog sin begyndelse 29.7.1920«.

Som det var beskrevet i henvendelsen til ministeriet, var én af intentionerne at skabe beskæftigelse, og der har da også i perioder været arbejde til 350 mand alene ved jordarbejderne. Derudover har den kendte Koldingarkitekt Ernst Petersen forestået den karakteristiske bygning, der omfatter maskinsal og de for højspændingsanlæggene nødvendige faciliteter, kontor, værksted og personalerum.

Det kan her tilføjes, at det også er fra Ernst Petersens tegnestue, projekterne til de til vandkraftanlægget hørende funktionærboliger er udgået. De omfattende niveletter blev foretaget af landinspektør Elling.

Hvad angår turbineanlægget, er de tre Francisturbiner, der fortsat er i fuld drift, udført af Vejle-firmaet A/S T. H. Mahler. Generatorerne er af det svenske fabrikat A.S.E.A., men installationerne er

udført af det danske firma A/S Laur. Knudsens Installationsforretning. Som det fremgår, er en væsentlig del af de tekniske anlæg af dansk fabrikat, og hvad angår projekteringen af disse, er denne forestået af professor Rung og på dette område har ingeniørfirmaet Eriksen og Sardemann ført tilsyn og foretaget kontrol.

Det er tidligere omtalt, at det var et kostbart projekt, og det kan oplyses, at den samlede anlægssum blev på 3,6 mio kr. Heraf udgjorde arbejdslønnen alene ved jordarbejderne ca. 1,2 mio kr. Den samlede pris var dobbelt så høj som projektet oprindeligt lød på, nemlig 1,8 mio kr., men det må ikke glemmes, at der i årene efter den første verdenskrig var tale om alvorlige prisstigninger på alle varer.

Som et kuriosum kan det anføres, at dampcentralen i Sct. Jørgensgade 23 år tidligere kostede den nette sum af kr. 250.000, hvad der gav flere af de daværende byrådsmedlemmer svære betænkeligheder. Det er jo også en ejendommelig tanke, at dette beløb i dag kun rækker til et ret beskedent parcelhus.

Sammenligner man maskinkraften på de to anlæg, så var der på vandkraftanlægget to turbiner á 525 HK og et stk. på 300 HK, altså tilsammen 1350 HK, svarende til rundt regnet 1000 kW.

På dampcentralen var installeret to dampmaskiner på tilsammen 100 HK i 1898.

På tidspunktet i 1920, hvor de to værker skulle samarbejde, var der på Koldingværket installeret et stk. dampturbine af fabrikat Stal på ca. 950 HK, et stk. Stumpf liggende dampmaskine på ca. 450 HK, et stk. opretstående dampmaskine på 224 HK, et stk. dieselmotor på 200 HK – altså tilsammen 1824 HK overfor Hartes 1350 HK.

Til driften af Harteværket var der dengang tilknyttet en maskin-

mester, to maskinassistenter og to arbejdsmænd.

Ser man lidt på værkets produktion gennem årene, vil man ikke kunne undgå at imponeres over, hvor sikkert projektets årlige produktion var beregnet. Denne var fastsat til 1,8 mio kWh pr. år. Ved en lille sammenkomst på værket ved dettes 50 års jubilæumsdag deltog bl. a. ingeniør Mikkel Thomsen, og det glædede ham at høre, at denne værdi var blevet overholdt så nøje, at der på jubilæumsdagen skulle være produceret 90 mio kWh, og at der kun manglede nogle få tusinde kWh i, at denne værdi var overholdt.

Med Harteværket var der således kommet et efter forholdene betydeligt tilskud af energi og det lyder i dag måske lidt ejendommeligt, at det samlede energibehov i 1923 ikke var større, end at dette kunne dækkes alene af Harteværket, således at Koldingværket dette år ikke behøvede at være i drift.

Der har dog også været år, hvor Harteværkets produktion har været meget beskeden som følge af langvarige tørkeperioder. I et af de sidste år i tyverne var der således en tre måneder lang tørkeperiode, der medførte at hele elektricitetsproduktionen blev leveret fra Koldingværket.

Den laveste produktion var i 1933–34, hvor der kun fremstilledes godt 720.000 kWh, men der har senere været år, hvor produktionen har været oppe på over tre mio kWh på et år, og således i 1980 3,42 mio kWh. Et enkelt år var produktionen påvirket af, at værket i en længere periode under motorvejsarbejdet var ude af drift.

Om Harteværkets betydning, ikke mindst under den 2. verdenskrig, kan der ikke herske tvivl. I disse år taltes der om strenge rationaliseringer, der ville få konsekvenser for såvel landbrug som industri, men det forekom alle, at

en rationalisering var at foretrække for en rationering.

Man kan vel forestille sig, at ethvert energitilskud, der kunne lette den anstrengte situation, er modtaget med taknemmelighed.

I 1930'erne stod det klart for flere af de østjyske byer, at der med den tiltagende tilslutning til de kommunale værker ikke mindst fra industrivirksomheder, der tidligere havde egne kraftanlæg, var et vældigt behov for at øge værkernes maskineffekt. Der var i den forbindelse tale om at etablere et stort fællesnet, således at værkerne via dette kunne stå i gensidig reserve for hinanden.

Det blev besluttet at etablere dette net, der fik navnet den Sydøstjydske Samleskinne eller SØS, og dette højspændingsnet blev i 1936 sat i gang.

Spændingen var valgt til 60 kW som er 60.000 Volt, en for den tid høj spænding. I dette net, der fik så overordentlig stor betydning under den 2. verdenskrig, indgik

Harteværket som det naturlige sted for placeringen af de transformatorer, olieafbrydere m. v., der skulle forsyne såvel KOH som Kolding by med energi som supplement til værkernes egenproduktion og som reserve i havaritilfælde. Spændingen på 60.000 Volt blev her omdannet (transformeret) til en spænding på 10.000 Volt og i denne form via kabler sendt ind til KOH og Kolding, hvor spændingen atter blev ændret til 380/220 Volt til forbrugerne.

Under krigen kunne de kommunale værker konstatere yderligere interesse for tilslutning fra omegnskommunerne. De samarbejdende byer Kolding, Fredericia, Vejle og Horsens havde indtil krigen arbejdet med projekter for udvidelse af maskinkraften i de enkelte byer og også tanken om et stort fælles kraftværk var under overvejelse.

Imidlertid var der nu sat en stopper for disse projekter for en

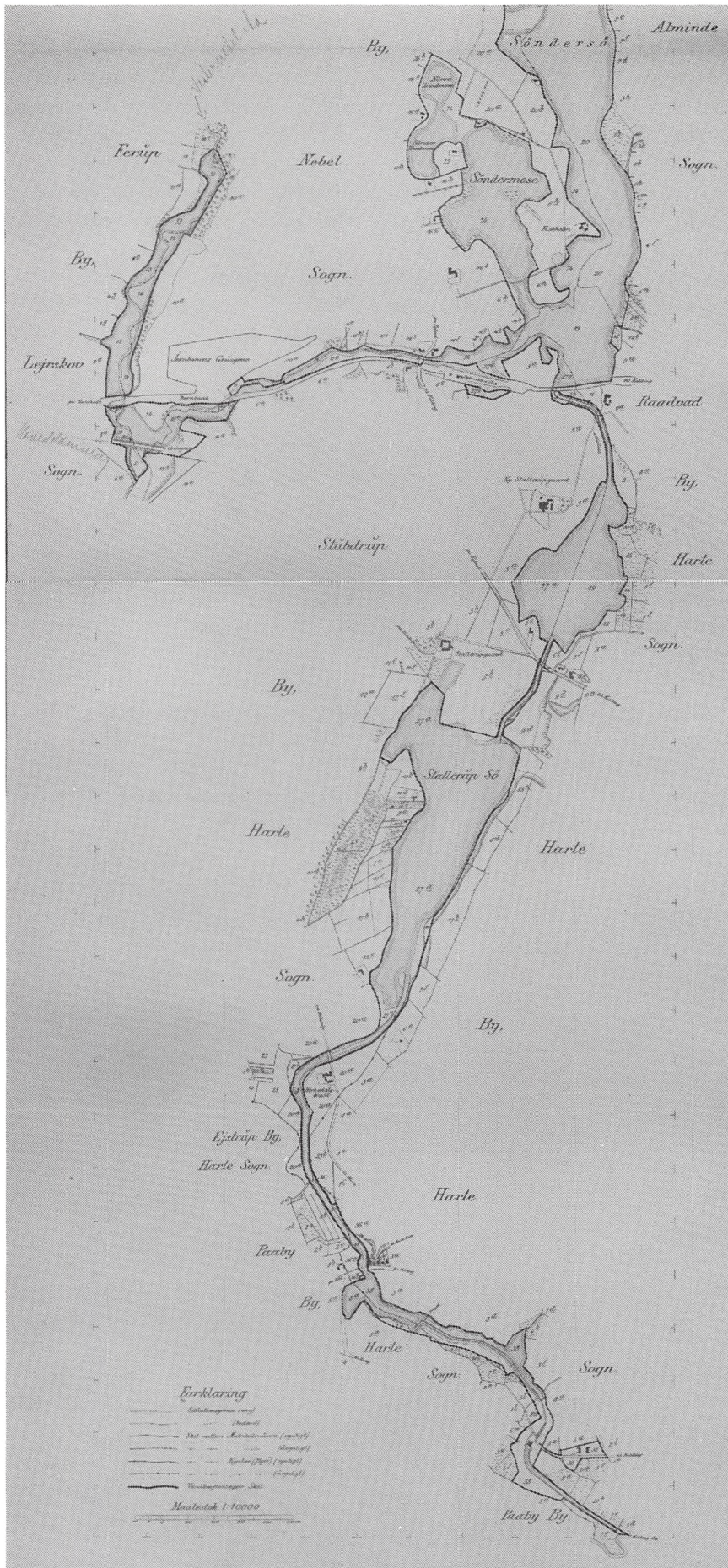
tid, men da behovet var stigende som følge af bl. a. de mindre olie-drevne værkers vanskelige situation og deraf følgende tilknytning til de dampdrevne værker, søgtes der kontakt til såvel syd som nord, idet der indledtes samarbejde med kraftværket i Åbenrå, »Sønderjyllands Højspændingsværk«, i 1940. Fælleskraftstationen i Odder var blevet tilsluttet i 1938 og Århusværket, kaldet Midtkraft, i nord kom senere.

I dette samarbejde, hvor den såkaldte samleskinne forlængedes, kom Harteværket til at danne knudepunkt i den nord-sydgående linie, ligesom Fredericia blev det for den senere etablerede østgående linie mod Fyn. På Harteværket måtte der således ofte disponeres efter meddelelser, der kom fra Horsens elværk, der dengang forestod driften og koblingen af nettet, som det i dag sker fra ELSAM i Skærbæk.

Man kunne således på Harteværket koble de store kraftværker

Harteværket, opført 1919-20. Arkitekt Ernst Petersen.

sammen. Dette foregik ved, at den vagthavende via instrumenter og telefon sikrede at værkernes frekvens, det såkaldte periodetal, der var afhængig af maskinernes omdrejninger pr. minut, blev reguleret op til samme værdi. Endvidere sikrede den vagthavende, at der var samme spændingsniveau, og at anlæggene var i fase, og først da kunne sammenkoblingen finde sted.

Udviklingen førte senere til, at der nogle år hen i efterkrigsårene etableredes store kraftværker som Åbenråværket, Skærbæk, Midtkraft og nu senere Studstrupværket, der via net med endnu højere spændinger har forbindelser fra Nordjylland til de store europæiske net, og Harteværkets funktion er i den sammenhæng reduceret, men det er fortsat en vigtig koblingsstation for forsyningen til Kolding.

I årene efter den 2. verdenskrig, da det nye Skærbækværk sattes i gang, kunne man få indtrykket af, at Harteværkets rolle var udspillet, men med de høje priser på brændsel, som nu er rådende, producerer vandkraften støt sine 1,8 mio kWh til en acceptabel pris, og det oven i købet med det, der også i dag hedder alternativ energi.

Noter:

Lys og kraft	1.8.1920 og 1.1.1921
Kolding Avis	10.11.1928 og 27.7.1945
Kolding	
Socialdemokrat	20.4.1943 og 31.7.1943
Venstrebladet	26.7.1945

Kort over vandkraftanlægget ved Harte, tegnet af L. P. Elling 1921. Sønderbø er forbundet med Nørresø, der får vand fra Alminde å.

Om børster og godtfolk

Fra bygningen af vandkraftanlægget i Harte

af Aase Bruun

På Harte Kirkegård står der en to meter høj granitsten, der bærer følgende indskrift:

Her hviler i en Føllesgrav

Niels Peter Nielsen f. i Drosselbjerg 26. september 1885

Harald Peter Villumsen f. i Skævinge 28. september 1882

Karl Oluf Jensen f. i Strø 8. januar 1885

Axel Emil Hou f. i Eskebjerg 3. januar 1898

Forulykket i Stallerupgaard Sø 20. juli 1919

Dette Minde sættes af Kammeraterne ved Vandkraftanlægget i Harte.

Den 20. juli var en søndag, og slår man op i Kolding Folkeblad for mandag den 21., kan man læse om den ulykkelige tildragelse. Der var blevet arbejdet om formiddagen, og da arbejderne havde spist middagsmad i marketenderiet, ville 10 af dem ud på en rotur på Stallerup sø. De kom over på den anden side i god behold, men på tilbageturen gik det galt, da de ville skifte plads ved årerne. Båden kæntrede midt ude på søen. De fem forsvandt mens fire holdt sig fast i båden og den 10. mand, Karl Jensen, kaldet Karl Sanger

svømmede ind for at hente en line. Han gik ud igen med linen, som dog var for kort, men imidlertid havde folk fået en tømmerflåde slået sammen, så de fire blev reddet, mens de fem forsvandt og først blev fundet i løbet af de kommende dage.

Da et lille hold fra Kolding Gymnasium i vinteren 1977 under temaugen arbejdede med Harteværkets opførelse, stødte vi flere gange på beretninger om denne ulykke. Den har gjort stort indtryk. Den mundtlige tradition var nok så farverig. Ulykken skyldtes, at i hvert fald nogle af arbejderne var berusede, så at de »gjorde mytteri«, da de var midt på søen. Ovennævnte Karl Jensen omtales som Karl Stivben, og det gør jo ikke hans bedrift ringere.

Hvordan det nu forholder sig, så har entreprenøren den 24. juli indrykket et dementi af, at de forulykkede skulle have været berusede. Det har åbenbart ligget entreprenøren på sinde at værne de dodes eftermæle. Og der har nok heller ikke været mange andre til det. De først fundne efter drukneulykken indrykker sognerådet en dødsannonce om. Derpå kommer der en ny annonce, som er underskrevet De Sydøstjydske Elek-

tricitetsværker. En dag senere oplyser avisen, at De Sydøstjydske Elektricitetsværker bekoster begravelserne. Den 26. juli blev de fire, der er nævnt ovenfor begravet. Følget anslås til 400 mennesker, det var for stort til, at det kunne være i kirken. Arbejdsmændenes Fagforening i Kolding mødte med fane, kammeraterne gav 600 kr. til en mindesten, og entreprenøren er igen den, der takker for deltagelsen.

Mandag den 28. juli har Social Demokraten en annoncen underskrevet: Samtlige ved Vandkraftanlægget i Harte beskæftigede Arbejdere. I annoncen takkes egnens beboere for deltagelse, Harte Sogneråd, som har arrangeret begravelsen, De Sydøstjydske Elektricitetsværker for at bekoste denne på en smuk måde og endelig entreprenør Carl Jensen, fordi han har gjort meget for at finde de druknede lig, og i særdeleshed takkes han fordi han værnede kammeraternes minde.

Det ses, at den store ulykke har fået arbejderne til at rykke sammen, og at de ved denne lejlighed ikke har kunnet affinde sig med, at det med rette eller urette skulle hedde sig, at de forulykkede var berusede. At kun en mand af de

Arbejdere ved Harteværket.

fem omkomne blev sendt hjem for at blive begravet i sin hjemegn nær Holstebro, viser vel ellers nok, at disse arbejdere ikke var meget bundne af familiebånd, men en vis respektabilitet har været værdsat. En af de omkomne havde nogle få ører i lommen, mens en anden havde 131 kr. 64 øre samt lommeur. Børsterne arbejdede kun sjældent for at spare op. Det var folk, som ikke kunne holde sig i ro. Deres sociale tilhørsforhold var meget forskelligt. Der var embedsmandsbørn og gårdmandssønner. Til begravelsen af de fire druknede kom også en lægekone. Det har været en fremmedartet flok at få ind i så lille et samfund. 350 mand, da jordarbejdet var i fuld gang. Nogle af dem levede under ret velordnede forhold, boede i barakker og spiste i marketenderi eller hos private.

Andre indrettede sig i en jordhule og sørgede selv for fortæringen. Vi hørte om to småpiger, der gik ude ved Dybvadbro langs åen, de fik øje på en snøre, der gik ud i vandet, og trak i den. Ind kom en klipfisk, som børsterne havde gående til oplblødning.

En stor del af tiden arbejdede de jo nær Trolhedebanen, og når det var varmt, kunne de rejsende se børsterne gå i blåstribet skjorte og ikke andet. Det var jo slemt og blev påtalt, så entreprenøren måtte henstille, at de tog bukser på.

Entreprenøren klarede også situationen for et sjak, der læssede en tipvogn formedelst 41 øre og derpå drak kaffepunch, der kostede 42 øre. På den måde blev der ingenting til middagsmaden.

Arbejdet var hårdt. Der var et lokomotiv med tipvogne og halv-

delen af tiden en støbemaskine, men mest brugte de skovle og trillebøve. Blandingen til støbning af broerne blev flyttet frem og tilbage på en platform seks gange med skovle. Og kanalerne blev gravet med skovl. Da vandet stemte op mod den store dæmning over Vester Nebel Å, var den ved at give efter. Man tænkte sig, at der var muldvarpe i den, så arbejderne gik i gang med at grave den ud, så at der kunne blive lagt en lerkerne i den. Denne blev stampt med jomfruer, og så holdt den.

Det var folk, der kunne bestille noget, der var i sådan et sjak på 8-9 mand, og hvis de ikke ville have en ny mand ind, varede det ikke to timer, før de havde kørt ham træet. »Men det var kun ved tempoet«, ikke ved spektakler. Dette er en bemærkning af en gammel mand, der var med, men

ikke som børste. Det er nok karakteristisk, at hans kone sagde »Åh de svenskere« om børsterne. Kvinderne var lidt bange for dem, selv om mændene forsikrede, at det var der ingen grund til. Man får indtryk af en slags ordnet anarki. Ved en fest i forsamlingshuset var der 30 mand og to piger. Redaktør Knud Hansen holdt tale, og der var lejet to musikanter, der også måtte fungere som forsangere. »Børsterne kunne ikke synge«. Uheldigvis kom vor forsanger til at blade to blade, så der blev lidt uorden i musikken. Knud Hansen var ved at blive knotten, han troede, de ville lave grin med sangen. Festen gik bogstavelig talt i opløsning, da en af børsterne bøjede sig ind over musikanterne, så at en flaske sprit i hans lomme løb ud i spillemandens tromme. Dagen efter fik festdeltagerne besked om, at der var slået 28 kopper i stykker under festen, og de 28 kopper blev straks erstattet.

Egentlige konflikter med den store arbejdsstyrke fik vi ikke indtryk af. Nogle var jo fra nærliggende sogne, men mange var fra børsternes store halvvejs anonyme skare, folk, der helst brugte et tilnavn, og hvis egentlige navn kun de selv kendte. Rent faktisk var der i hvert fald mindst ét sjak svenskere.

De fleste børster forsvandt, da arbejdet var færdigt, men der var undtagelser. Ved et besøg på Solgården i Harte falder talen på en vis Kristian Mikkelsen fra Mors. I visse henseender dementerer han forestillingerne om børsterne som folk, der ikke var videre stabile. Han henvendte sig til Kristian Andersen, Jensgaard i Stubdrup og spurgte, om han ikke manglede en dreng til november. Jo, hvem skulle det være? Det skul' sgu da vær' mæ, svarede Kristian Mikkelsen. Og så blev han i pladsen i 42 år. »Han var lige pålidelig til at passe børn og dyrene i stalden. Og

så fik han jo en snaps en gang imellem«. Den sidste bemærkning fangede vi ikke straks. Først senere gik det op for os, at han ikke nøjedes med en enkelt, når han kom i gang. Nogen dreng var han ikke, da han må have været omkring de 40. Engang imellem skulle han til Mors, men det endte mest med, at han havnede på en af egens kroer eller faldt i åen.

Da han kom til Solgården, var han stadig i stand til at spille personalet et puds. Engang var han gået ned i vaskekælderen, hvorfra han ikke selv kunne gå op i køkkenet, da det blev tid til formiddagskaffe, så pigerne »glemte« ham. Lidt efter var der ved at blive trafik kaos på hovedvejen udenfor. Bilerne standsede op. I vejkanterne promenerede Kristian Mikkelsen en nyrullet damenkjole, som tilhørte en af beboerne. Så kunne personalet få Kristian Mikkelsen ind.

Han brød sig ikke om at komme i bad. Det sled for meget på hans skind. Men skulle det være, kunne han nok selv klare badet. Det gik ikke så godt, for han glemte at lukke vandet ud af badekarret, og afslørede, at han ikke havde været i det, men blot siddet på en stol og ventet en passende tid. En fri fugl lod sig ikke tæmme af et halvt århundrede på et sted. Der var lidt af det vilde vesten i Harte sogn i de år omkring 1920.

En af vore fortællere arbejdede engang et helt døgn og tjente da 25 kr. Han blev så velbeslået, at han anskaffede tegnebog. Det var næsten anstødeligt. »Skal sådan nogen nu også gå med tegnebog«, sagde en gårdmand. Arbejderne kunne tjene en halv snes kroner om dagen, når de havde akkord. De gav 3 kr. og 50 øre for fuld kost.

Den samlede arbejds løn beløb sig til 1,2 mio kroner. Det var en tredjedel af hele budgettet. Til erstatninger medgik 650.000 kroner, og dermed er vi kommet til

det andet interesseområde i vore oprindelige undersøgelser.

For at fremskaffe den ønskede faldhøjde på godt 25 m ved Harteværket, måtte man hæve vandstanden 4,5 m. De næsten udtørrede Donssøer og Stallerup sø fik naturligvis højere vandstand, og en del jord blev sat under vand.

Da vort hold var ude, var der jo gået mange år, men mens historierne om børsterne var levende i erindringerne, var det vanskeligere at finde spor af utilfredshed med ekspropriationerne. De fleste ville gerne have penge. En enkelt gård fik dog angiveligt taget sin bedste jord. En husmand fik 10.000 kr. for ejendom og fire tdr land. De øvrige otte tdr. land solgte han til en nabo og købte så en ny ejendom. Og de måtte tage kakkellovne og alting med, »så han fik godt handlet«. En anden blev helt fortvivlet, da det viste sig, at han ikke havde papir på nogle moseskifter, som han dyrkede og havde et par køer på, men det endte med, at han fik nok til et statshusmandssted, da denne udstykning kom. Tre ejendomme blev helt nedlagt, og en del fik eksproprieret jordstykker.

Hver formiddag drog kommissionen ud på besigtigelse, og om eftermiddagen samledes kommission og lodsejere på en kro til afgørelse. Det var nu ikke så let at forudse, hvor meget ens jord ville blive forringet ved den kraftige opstemning, så da denne fandt sted ved værkets igangsætning, syntes mange lodsejere, at de skulle have mere i erstatning, fordi den jord, der ikke var blevet eksproprieret, blev sur, eller dræningen blev mindre effektiv p. g. a. ringere afstrømning i bækkene. Der blev holdt en del møder i maj 1922, og der blev tilkendt samtlige bredejere på strækningen fra Vester Nebel ås udløb i Kolding å til udløbet af kraftkanalen i samme å 25 øre pr. m. Kun fire matrikelnumre var ikke med i ord-

ningen, da de ansås for at have fået tilstrækkelig erstatning.

Dermed var problemerne dog ingenlunde løst, og det var kun de færreste sager, der blev afgjort ved forlig. Det hændte, at klageren var tilfreds med at få brugsretten over den eksproprierede jord i 10 eller 20 år, eller at sagen blev afgjort med, at klageren fik 50 kr. til fuld afgørelse. I de fleste tilfælde opnåedes ikke forlig, men sagen optoges til kendelse.

Man kan godt undre sig lidt over, at disse sager ikke huskedes bedre. En forklaring kan være, at de fleste af vore fortællere var kvinder, en af mændene havde oplevet en meget tilfredsstillende ordening, og derfor huskede han ikke, at der havde været en del utilfredshed. Kvinderne har næppe været meget interesserede i sagerne, der for en dels vedkom-

mende nok har været holdt i gang af mændene for deres underholdningsværdis skyld. Det er i hvert fald min erfaring andre steder fra, at man holdt uendelige sager gående, fordi – skal vi sige – det var interessant. Rent faktisk tabte mange lodsejere, da sagerne blev optaget til kendelse. Retfærdigvis må det dog siges, at der blev ydet erstatninger på helt op til 4.000 kr., og at en del fik mindre beløb tilkendt. Klagerne blev altså ikke anset for uberettigede i alle tilfælde.

Det sidste, man i vores lille studiegruppe spurgte om, var, om folk så havde været glade for, at de kunne få elektricitet. Svaret var, at det var man da sandelig. Men det var med nogen forundring, at den unge generation hørte, at der gik 5–10 år eller mere, før man fik elektricitet i

hjemmene eller for den sags skyld på Dybvadbro station, hvor signallerne blev givet med flagermuslygter, en besværlig affære i stormvejr. Man fik elektricitet, når man havde fået samlet pengene sammen til det.

Som et kuriosum kan nævnes, at der er matrikelnumre på søerne, idet lodsejerne efter sigende har forkøbsret til de afgivne parceller. Det må nok anses for at være en ret med ringe udsigt til at få praktisk betydning. Nok yder værket kun 2 pct. af Koldings elforsyning, men det er til en ringe udgift, og der er næppe mange, der synes, Donssøerne skal tømmes for vand.

Kolding bys bog

Af *Thelma Jexlev*

Bybrande, fjendtlige hæere og værøgt har gennem århundreder bidraget til at gøre kål på vore købstæders ældre arkiver.

Man må dog ikke forestille sig, at der nogen sinde har eksisteret ret mange dokumenter fra de første par hundrede år efter bygrundlæggelserne. Så længe det kostbare pergament var enerådende som skrivemateriale, klarede man sig såvel på bytinget som i rådstuen med mundtlige forhandlinger. Kun når det drejede sig om en eller anden form for overdragelse af ejendom, greb man til gåsefjeren og satte det aftalte på pergament.

I slutningen af Valdemar Atterdags tid begynder kancellierne ganske småt at benytte papir til visse former for breve og regnskaber, og vi har vidnesbyrd om, at i alt fald enkelte danske købstæder kendte til brugen af papir inden år 1400.

Udefra modtog byerne breve på papir bl. a. i form af kvitteringer for de årlige byskatter til kongen. Disse kvitteringer havde kun værdi i et begrænset tidsrum og er derfor sjældent bevaret. De findes f. eks. ikke i de ret velbevarede arkiver fra Ribe og Malmø. Men af en eller anden grund har en anseelig bunke af dem tilbage til kort efter 1400 overlevet i Århus byarkiv, hvorfra vi kan slutte, at tilsvarende er blevet sendt til alle byer.

1400-årene blev generelt en opgangstid for byerne. Ikke blot kom der en række nye købstadsgrundlæggelser til, men de allerede eksisterende byer sørgede for at skaffe sig en række nye privilegier og stadsretter samt at få deres

gamle privilegier fornyet en eller flere gange af de byudviklingsinteressererede konger fra Erik af Pommern til Hans.

Bylivets og handelens voksende betydning medførte et øget behov for skriftlig dokumentation. Det gav sig udslag i en voksende mængde af *tingsvidner*, dvs. vidnesbyrd afgivet på bytinget i fogedens, borgmesters og rådmænds nærværelse. Enkelte steder er man måske begyndt at føre aktstykkerne ind i en bog, men sådanne er først kendt fra o. 1500.

I de nordtyske hansebyer var *stadsbøger* med et blandet indhold af testamenter, arveskifter, overenskomster og retstrætter almindelige fra begyndelsen af 1400-årene, ofte indeholdt de tillige oplysninger om byens øvrighedspersoner. Det er muligvis et vidnesbyrd om en langt stærkere tysk indflydelse i de svenske byer end i de danske, at der i Sverige allerede ved Magnus Erikssons *Allmänna stadslag* midt i 1300-årene gives forskrifter om »stadens bog«. Det mest almindelige navn, som blev anvendt i en række svenske byer, var *tänkebok* af nedertysk *denkebok*. Undertiden forekommer den latinske titel *libri memoriales*, dvs. mindebog eller erindringsbog. Den ældste bevarede svenske stadsbog er *Kalmar tänkebok*, som begynder 1401, men har en del optegnelser fra en ældre, tabt bog. Sproget er skiftevis latin, tysk og svensk. Foruden fra Kalmar er der bevaret forskellige stadsbøger fra 1400-årene fra Stockholm, Arboga og Jönköping.

I enkelte danske dokumenter fra 1400-årene refereres der til »by-

sens Bog«, men sådanne blev først påbudt ved den Dronningborgske reces 1551 dels i form af *bytingsbøger* og dels som *rådstueprotokoller*. Nogle steder har de dog været i brug tidligere, og enkelte af dem er bevaret. Malmøs ældste protokol er påbegyndt 1503, men først ført regelmæssigt fra o. 1520, den ældste fra Ribe begynder 1527 og er fortrinsvis en dombog, endelig går den ældste rådstueprotokol fra Helsingør kaldet Helsingør bys bog tilbage til 1549. Den fremtrædende udgiver af købstadslovgivning og stadsbøger, afdøde overarkivar *Erik Kroman*, har skrevet det danske afsnit om stadsbøger i *Kulturhistorisk Leksion for nordisk Middelalder*, 1971. Han mener, at der fra det danske område ikke er bevaret nogen bog, som rækker tilbage til tiden før 1500. Han nævner hverken *Stege bys bog* eller *Kolding bys bog*, som til forskel fra protokollerne fra de tre foran nævnte byer fortsat er uudgivne. Ganske vist er disse to »bysbøger« heller ikke egentlige rådstueprotokoller, men afviger nok mere i form end i indhold fra den ældste Malmøbog. Stege bys bog er utvivlsomt den ældste af de to, det er oven i købet et pergamenthåndskrift i kvartformat, og teksterne er i begyndelsen skrevet på latin.

Stege bys bog er bevaret i sin oprindelige skikkelse, 25–30 pergamentblade indbundet i et typisk middelalderbind: to træplader beklædt med skind og forsynet med spænder. På bindets indersider findes nogle sene optegnelser fra 1546 og 1599, mens bogen i øvrigt standser 1531.

På første blads bagside er med en prydelig bogskrift og rødt blæk skrevet fem linier på latin. De lyder i oversættelse: Det skal vides, at år 1418 på martyren S. Georgs dag (23. april) blev denne bog påbegyndt ved rådmænd Jens Verkentyn med råd og samtykke af rådmænd og tilstedeværende bymænd. Linierne er dog først skrevet noget senere, hvilket fremgår af betegnelsen »tunc temporis« (som dengang var). Bogen starter med en brevføte og har i øvrigt et ret blandet indhold.

Kolding bys bog er en stor foliant med lige ved 250 blade af papir, hvoraf en del er blanke. Den er indbundet/ombundet i nyere tid, efter at de fugtskadede blade er nødtørftigt konserveret. Særlig i håndskriftets begyndelse og mod slutningen er der en del teksttab, som bl. a. har ramt dateringerne øverst på siderne.

Bogen har intetsteds gammel titel eller nogen form for »formålsparagraf« svarende til Stege bys bog. Det mest påfaldende ved *Kolding-bogen* er en fremherskende uorden i kronologien, dvs. tidsfølgen. I et vist omfang skyldes det, at der senere er føjet notitser ind, hvor der var en tom plads – også papir var et dyrt materiale. Den nuværende indbinding gør det umuligt at afgrænse de enkelte læg, men meget tyder på, at bogen på et eller andet tidspunkt i fortiden må være »gået ud af sit gode skind« og efterhånden havnet i et løsbladsystem, der muliggjorde ombytning af enkelte blade. Således synes det, der i dag er blad 12, oprindeligt at have været forrest i bogen. Det begynder: Anno domini . . . – året er tabt, men er snarest 1492 – da oppebar Iver Sebbesen og Hans Jakobsen byens skat og gjorde regnskab. Fra bevarede dokumenter ved vi, at Iver Sebbesen var borgmester i 1499 og endnu 1505, men var død 1510. Han kan derfor meget vel have været kæmner i 1492. De to

kæmnere valgtes kun for et år ad gangen, således som det fremgår af de følgende notitser. Efter den (nu) udaterede følger tilsvarende for anno domini 1493 og videre frem til 1497 med to nye navne hvert år. I 1498 har først to personer gjort regnskab, derpå har to andre oppebåret skat og gjort regnskab. Et tredje par har oppebåret rytterskat, »som vore båds-mænd fik, der var med til at vinde Sverige«, dvs. deltog i kong Hans' erobringstogt til Sverige 1497. Der følger endnu en 1498-notits, at to personer, forskellige fra de seks allerede nævnte, har gjort regnskab for byskatten.

Så følger en notits fra 8. november 1495, som vel må være blevet glemt og først indskrevet i 1498. Resten af siden indeholder forskellige indførsler fra 1500. Disse fortsætter på blad 13 efterfulgt af notitser fra 1507 og 1510. Øverst på blad 13, bagsiden (verso) står en kort indførsel (1511?) sancti Knuds dag . . . , mens resten af siden må antages at have stået tom indtil videre. Den er senere blevet forsynet med optegnelser fra 1534 og 1536. Efter blad 13 har rimeligvis fulgt de nuværende 32–35, 32 forside (recto) til 34 recto er blanke, 34v har optegnelser fra 1519, 35r fra (14)99 og 1500, mens 35v gælder årene 1520 og 1521.

Bladene 14–16 har optegnelser fra nogle af årene 1513–32 i rigtig kronologisk rækkefølge. Blad 17 indeholder et omfattende sagesfaldsregister fra 1528 efterfulgt af fire notitser fra 1533, mens blad 18 genoptager sagesfaldslisten fra Mikkelssdag (29. september) 1528 samt en række betalinger for borgerskab. Så går det fremad i rigtig orden indtil 1542 nederst på blad 20v, men derefter er der igen kludder i kronologien.

Noget af forvirringen kan forklares med senere ombyggede blade, men langt fra alt. Blækfarver og decideret forskellige hæn-

der viser, at der ikke er tale om renskrift af et rodet forlæg, men byskriverne i Kolding må i længere perioder have været nogle rodehoveder, som nok bogførte, hvad der foregik på rådstuen, men unægtelig ikke tog det så nøje med *hvor* det blev indskrevet i byens bog. Størst er forvirringen på de nuværende første 11 blade, som længe må have haft denne plads, da de sammen med de afsluttende blade er de mest beskadigede. De 11 blade indeholder dels en del udaterede optegnelser, dels sådanne der på grund af teksttab har mistet deres datering og endelig daterede notitser med yderårene 1520 og 1546.

En væsentlig del af optegnelserne uden datering kan næppe være meget yngre end 1500, da flere af de omtalte personer kendes fra dokumenter fra årene 1499 frem til 1511. Der er en sag om en humlegård, der tilfalder byen, men hvor enken alligevel får lov til at beholde den på livstid. Andre af optegnelserne vedrører bøder og borgerskab. To meget omfattende optegnelser uden dato må henføres til 1520erne eller 1530erne. Den ene er en *grundtakst* omfattende ca. 100 personer + ca. 35 i »Inderbye«. Afgifterne varierer fra 1 til 12 skilling, borgmester og nogle få andre skal af med 12 skilling, mens kun enkelte boder slipper med 1 skilling. Nogle få personer er sat til 7 og 9 skilling, derimod synes satserne 5, 10 og 11 skilling ikke at forekomme, mest almindelig er 3, 4 og 6 skilling. Grundene i inderbyen er gennemgående højt takserede, her er 8 skilling en hyppig afgift.

Den anden omfattende optegnelse er en handelsvedtægt med regler for handel uden for portene på de frie årsmarkeder til s. Olai dag (29. juli) og s. Francisci dag (4. oktober). Placeringen af høj-sommermarkedet har vel forbindelse med, at der i slutningen af

juli oftest var en pause i markarbejdet mellem høhøst og kornhøst, den gav bønderne mulighed for at drage til bys for at handle. Efterårsmarkederne, som kendes flere steder fra, var på Sjælland knyttet til s. Dionysius dag (9. oktober), da Skånemarkedet sluttede, men er her henlagt til Frants af Assisis dag – måske under indflydelse fra det stedlige franciskaner-kloster. Tidspunktet var velegnet for eksport af græsøksne, men handelsvedtægten drejer sig mest om tømmer af forskellig slags samt handel med lam og høns. At kvinderne også var aktive i handelen ses af, at alle bestemmelser omhyggeligt anfører »borger eller borgers husfrue«.

På bogens sidste blad (f. 246) findes en anden handelsvedtægt »om købmandskab oc bleff wedthagen po Helig Korsdag (3. maj eller 14. september) po Kolding rodthuss anno domini 1523«. Her bestemmes, at der ikke må handles uden for portene torsdage, mandage, lørdage og helligdage, og byens afgrænsning mod vest, øst og syd opregnes. Overtrædelse af dette forprangsforbud skal straffes med bøder på 18 skilling til kongen og 18 skilling til byen samt konfiskation af varerne.

Fra blad 43, der omhandler 1554, er kronologien nogenlunde i orden, på blad 72 er man nået til 1580 og på 122 til 1600, og således fortsættes der indtil 1635 på blad 196. De følgende 33 blade er blanke, mens den sidste snes blade indeholder ældre optegnelser i meget vilkårlig rækkefølge helt tilbage til 1498. Bl. a. findes en spændende fortegnelse (1508-9?) over fordelingen af byens »harnisk« til ca. 25 personer med armbrøst, pikkelhue, kraver, armskiner, hellebarder og kårder.

På 240 bagsiden findes en lidt yngre notits: »Thette er byens harnsk som Søffren Swerdhfeyer haffwer och skal skwre paa«. Det drejer sig bl. a. om seks hatte og en

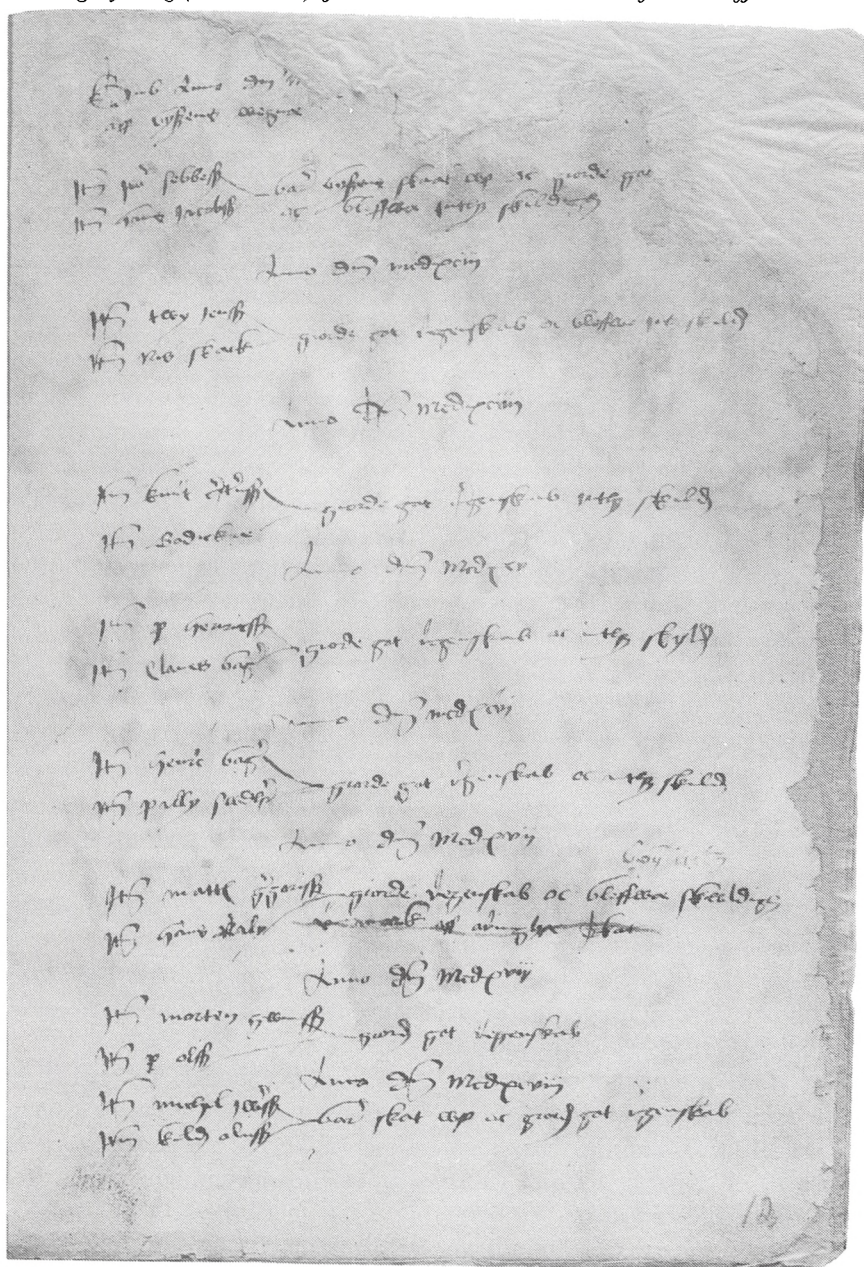
pikkelhue, fire kraver og seks armskiner.

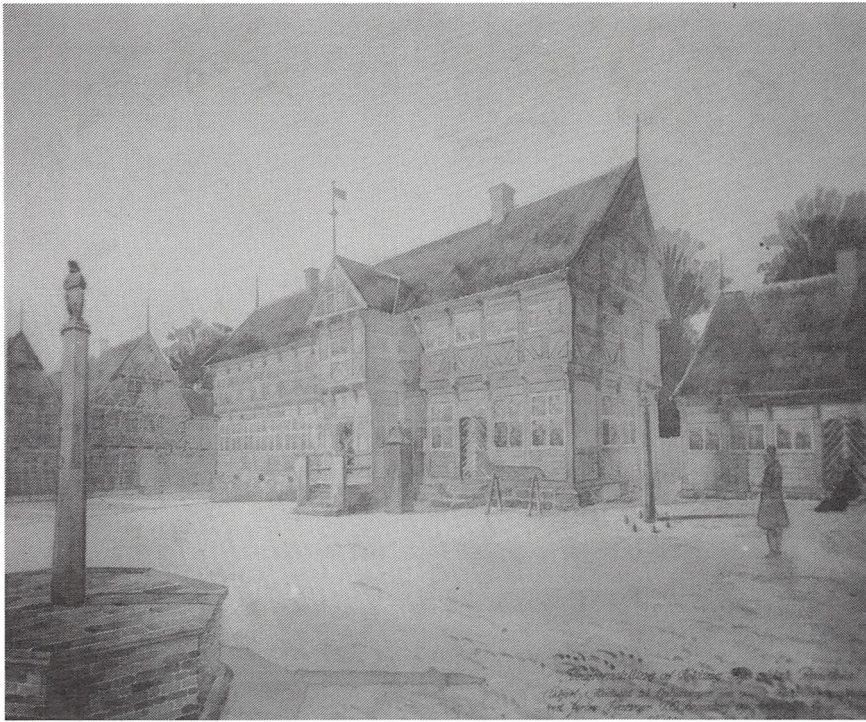
Under overskriften »Anno domini 1490 på det 8« (f. 234) opregnes vognægter og fortæring til forskellige kgl. embedsmænd. I umiddelbar fortsættelse heraf står: »Item den tid kongens folk kom af Ditmarsken, da fortærede kongens bøsselestre, som er fem karle, ti måltider . . .« Om det refererer til begivenheder i 1498 eller først er skrevet ind to år senere efter det skæbnesvangre Ditmar-

skertogt lader sig ikke afgøre. Optegnelsen fortsætter med redegørelse for fredsløsdømte i Kolding, mens den næste rubrik, som vedrører borgerskaber, igen har overskriften »A. d. 1490 på det 8«.

En udateret fortegnelse (fra o. 1530) har overskriften »Dette er byens jord«. 40 personer anføres med afgifter fra 2 til 6 skilling – en enkelt med 8 skilling. En sammenligning med den store fortegnelse, som jeg har benævnt grundtakst, vil formentlig være af inter-

Kolding bys bog (1493-1635), f. 12 med de daterede notiser fra 1493 ff.

En rekonstruktion af Kolding rådhus, opført ca. 1582 og nedrevet 1839.
Foto: Ludvig Thomsen.

esse, da der ikke kan være ret mange år mellem de to fortegninger, så at en del personer bør være gengangere.

Spredt i bogen findes en del oplysninger om leje af byens jorder. Hvis det suppleres med de oplysninger, som kan hentes fra det bevarede dokumentmateriale, kunne man nok få et præcisere billede af byens grunde i det 16. årh. end det hidtil kendte.

Bortset fra en optegnelse fra 1567 om hvem, der har fået udleveret byens 27 læderspande – og derfor skulle give møde, hvis der opstod ildebrand – synes de fleste notitser på de sidste 19 blade at være fra tiden inden reformationen. Disse blade må oprindeligt have hørt hjemme i håndskriftets forreste del, og da flere højresider er blanke, synes nogle blade at vende forkert. En detailundersøgelse af skrift og vandmærker kan rimeligvis retablere en betydelig bedre orden i håndskriftet, men værdien vil være begrænset i forhold til arbejdsindsatsen. En betydelig bedre idé vil være at udgive

håndskriftet – ikke som det forefindes – men ved at anbringe alle daterede tekstdele i kronologisk orden efterfulgt af de udaterede notitser med tilføjet sandsynlig datering, ligeledes i kronologisk orden. Ved hjælp af et navnerregister vil mange brikker utvivlsomt falde på plads.

Der er flere gode grunde til at udgive denne bog, en af de væsentligste er det rige navnestof. Indholdsmæssigt kan bogen ikke stå mål med de allerede udgivne bytingsbøger og rådstueprotokoller, dels på grund af teksttab, dels på grund af de mange lapidariske notitser, som kan være vanskelige at tolke, men med hensyn til personnavnestoffet er Koldingbogen udgaverne overlegen. På knap 400 sider – næppe mere end 200–250 tryksider – kan man følge udviklingen gennem næsten 150 år. Personnavnematerialet er tilstrækkeligt til at bære en undersøgelse, men ikke så omfattende, at den bliver uoverkommelig.

Optegnelserne i de 100 år fra reformationen og indtil man i 1635

ophørte med at føre bogen – ikke fordi der ikke var mere plads, der var endnu ca. 25 ubeskrevne blade – drejer sig især om kæmnernes regnskabsaflæggelser og fjerdingmændenes aflæggelse af regnskab for de efterhånden hyp-pige ekstraskatter. Hvis bogen var ført blot nogle få år længere frem, ville man uvilkårligt give svenskekrigene skylden for dens standsning, men årene fra 1635 frem til Torstenssonkrigen var dog nogle af de fredeligste, efter at Christian 4. havde kastet sig og sine riger ud i deltagelse i tredive-årskrigen.

Den næsten ubrudte række af regnskabsaflæggelser giver i sig selv et vigtigt bidrag til at belyse Koldings økonomi gennem disse 100 år, men kan desuden sammenholdes med visse bevarede regnskaber i rådstuearkivet i Landsarkivet for Nørrejylland og reviderede regnskaber i Rigsarkivet, ligesom en sammenligning med poster i lensregnskaber fra Koldinghus vil udvide vort kendskab til Kolding bys ældre historie.

Helt ukendt for forskningen er Kolding bys bog dog ikke. Omkring 1940 foretog registrator Georg Christensen i Viborg en afskrift, som siden har været tilgængelig i maskinskrift. Den er da også benyttet af flere forfattere i undersøgelser vedrørende byudvikling og håndværk.

Kolding bys bog findes i original i Landsarkivet i Viborg, en kopi af afskriften findes i Lokalhistorisk Samling, Kolding Kommunebiblioteker.

Bjert kommune 1933–41

– erindringer fra 1946

Af J. H. Bogh

Når man vil have et overblik over kommunens styrelse og forhold i de senere år, er det naturligt at begynde med 1933, året da de nye forsorgslove begyndte at virke. Skatteudskrivningen var da 76.000, der betegnede et minimum, og som også viste sig at give underskud, så der måtte tages et ekstra kvartal. Socialreformen var

i sig selv god nok, men det viste sig hurtigt, at administrationen tog fart, og det var princippet for udgiftens fordeling, der var årsagen, idet man kom til det resultat, at hvis man ikke selv havde udgifter at føre i regning, så kom man til at betale alle de andres udgifter. Der var da ikke andet at gøre end at se at følge med i stigningen,

og så satte alle udgiften op for alle.

At resultatet var en skattestigning, er ligetil, så nu ligger udskrivningen på 123.000. Dertil kommer endvidere, at der betales ca. 20.000 til udligningsfonden, som igen betaler nogle dele af kommunens udgifter, så da skatten til udligningsfonden og refusi-

Bjert sogneråd 1937–1943. Fra venstre mod højre: O. Dall, O. Ravn, C. Schmidt, S. Fuglsang, J. H. Bogh, P. Eeg, O. Fynboe, P. Juhl, J. Kyed, Th. Thomsen, J. Strårup, J. Falk.

onen derfra for vort vedkommende er omtrent lige, er kommuneskatten i realiteten disse 20.000 højere, og stigningen i virkeligheden i de otte år omtrent 100 pct. i skat.

Der er dog det lyspunkt, at en del af stigningen er bleven tilbage i form af kassebeholdning, idet de meget store forskud, som kommunen fik fra staten, medførte nødvendigheden af en meget stor kassebeholdning, idet man ved afslutningen af et regnskabsår havde mellem 40.000 og 50.000 tilgode hos staten for udlæg til aldersrente, forsorg, invaliderente m. m., og selvfølgelig er de 80.000, der overføres ved regnskabets afslutning ikke penge, der ligger i konstanter i kassen.

Når stigningen ikke er bleven større end den er, for skattens vedkommende, skyldes det i første række, at sognerådet har disponeret meget forsigtigt, og man vil måske sige, at der heller ikke er nået noget til gavn for beboerne og de opgaver, der normalt er stillet et sogneråd.

Der har jo været mer end nok fremme til behandling i den tid, f. eks. planen om en ny vej gennem kommunen, der har været diskuteret frem og tilbage, uden at der har været resultater at se.

For øjeblikket ligger der et forslag inde i vejdirektoratet, der er vedtaget af et flertal af sognerådet, men som ikke kan få godkendelse derinde. Måske er der heller ikke penge til det nu.

Skolevæsenet har været planlagt, men strandede på at man mente, det blev for dyrt, og nu er man ved at gå tilbage til den gamle ordning med tre skoler, som den er, af hensyn til længden af skolevejen for mange af børnene.

Alderdomshjemmet er efterhånden tømt for beboere, og det ser ikke ud til, at der kommer nye til. Det er ikke godt, og sognerådet har vedtaget at bygge et nyt og

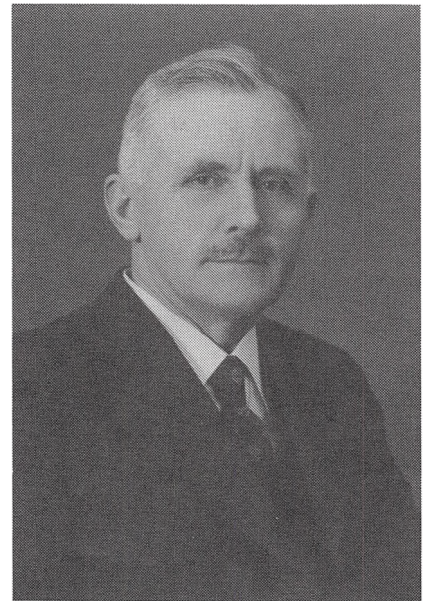
sælge det nuværende eller flytte en del af det. Amtsrådets samtykke mangler dog endnu. Det er selvfølgelig altid rarere at bruge penge til gode ting end at nægte at bruge dem og blive ved det gamle, der er det billigste, men skal der bygges, bliver det dyrt, og regningen kommer bagefter til kommunen og derfra til skatteyderne. Er man så villig til at betale, hvad det koster? Og vil tiden, der kommer, blive sådan, at skatten kan betales?

Eftersom man i lovgivningen og administrationen har udbygget det princip, at der fra de fælles kasser som udligningsfonden, refusionsforbundet, vejfonden og motorskatten, fås tilskud til mange af de udgifter, som en kommune med større eller mindre nødvendighed påtager sig, f. eks. skolevæsen, vejvæsen og forsorg af alle slags, er det ligetil, at sognerådet må tage alle disse tilskud så stærkt med i overvejelserne, at det kan blive til en spekulation i tilskud, og derved vil kommunens egne udgifter selvfølgelig også stige, så det bliver umuligt at fastholde et lavt udgiftsniveau.

Selvfølgelig vil det kunne mærkes i en kommune, om et sogneråd forstår at give penge ud og skaffe tilskud til alt muligt. Der laves forskellige ting, som koster store penge, disse giver arbejde og fortjeneste til mange i kommunen, og når foretæget er færdigt, er der i nogle tilfælde skaffet en varig værdi for beboerne.

Spørgsmålet er da ikke mere, om man har råd til at afholde udgifterne, men om man ved at holde sig tilbage må se på, at andre deler kagen, som man til syvende og sidst selv har været med til at betale.

Det medfører også, at kommunens selvstyre går fløjten, idet man for at få tilskud altid skal rette sig efter ministerier og andre autoriteter i alt hvad angår planernes udførelse, hvorved

Sognerådsformand J. H. Bogh.

selvfølgelig de lokale ønsker i høj grad trænges i baggrunden.

— — —

Foranstående, der blev skrevet i anledning af opfordring fra en avis, blev aldrig indsendt, da jeg ikke kunne lide at lægge kommunens indre forhold blot i en avis. Nu, fem år senere, har det måske interesse som træk fra en svunden tid.

Binderup, den 21. september 1946

(sign) J. H. Bogh

Disse erindringer er venligst udlånt til Koldingbogen af Bodil Bogh.

Genbrug for at overleve

af Leo E. Frederiksen

Koldingafdelingen af Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse (L.A.B.) var stiftet i 1938 på baggrund af 30ernes arbejdsløshed.

1. april 1943 begyndte jeg som forretningsfører for L.A.B. Kort forinden var L.A.B. i Kolding blevet rekonstrueret og forretningsudvalget bestod på dette tidspunkt af konsul Johs. Grønborg, overlærer C. D. Nygaard og direktør K. Nørgaard.

Min opgave var:

1. at få overblik over og udbygge de forskellige beskæftigelsesforanstaltninger, der var påbegyndt,
2. at få de ressourcer, der var samlet siden krigens begyndelse udnyttet rationelt,
3. at oparbejde et godt forhold til erhvervslivet,
4. at få et udbygget samarbejde med arbejdsformidlingen og socialvæsenet,
5. at udbygge kontorets virksomhed også som serviceorgan.

For at sætte dette i relief kunne man i dagbladene den 27. februar 1943 læse den her gengivne annonce indsat af Det tyske Arbejdsanvisningskontor.

Trods dette blev en række beskæftigelsesfremmende foranstaltninger sat i gang. Det var en forudsætning for dem alle, at de økonomisk hvilede i sig selv.

Noget af det vigtigste var ind-

samlingen af køkkenspild. L.A.B. havde i efteråret 1942 besluttet at gøre et energisk fremstød for spildsagen. Byens kvindeorganisationer udpegede en kreds af damer, der påtog sig systematisk at gå hele byen igennem opgang for opgang for at tale med hver enkelt

husmoder om, hvor vigtigt det var at indsamle køkkenspild. Formand for L.A.B.s kvindeudvalg var Johanne Larsen, i øvrigt medvirkede Kirstine Andersen, Andrea Jørgensen, Anine Lind, Doris Muchitsch, Elise Nendel og Esther Schmidt.

BEMÆRK!

Det tyske Arbejdsanvisningskontor

er aaben:

Hver Mandag i Vejle, Hotel „Royal“, Telefon 2500, fra Kl. 9—13 og 14—17.

Hver Tirsdag og Onsdag i Fredericia, Det tyske Konsulat, Vendersgade 37, Telefon 42, fra Kl. 9—13 og 14—17.

Hver Torsdag i Kolding, Det tyske Konsulat, Haderslevvej 25, Telefon 1228, fra Kl. 9—13 og 14—16^{1/2}.

Hver Fredag i Haderslev, Nørregade 8, Telefon 823, fra Kl. 9—13 og 14—17.

Hver Lørdag i Esbjerg, Hotel Spangsberg, Telefon 1755, fra Kl. 9—13 og 14—17.

Specielt søges: Alle Slags Haandværkere, Murere, Tømrere, Snedkere, Maskinarbejdere, Skrædere, Skomagere o. s. v., samt Bygningsarbejdere, og ulaglærte Arbejdere som Fabrikarbejdere, Kularbejdere og Sporvognskonduktører.

Endvidere: Kvindelig Arbejdskraft f. Eks. Sporvognskonduktører, Fabrikarbejdersker, Stuepiger, Husassistenter samt Køjomfruer til Hoteller.

Personlig Fremstilling nødvendig.
Legitimationspapirer medbringes.

Denne kampagne gav et overraskende godt resultat. L.A.B.s årsberetning fra 1943 fortæller, at mens der i 1942 var indsamlet 505.000 kg vådt spild, var mængden i 1943 vokset til 840.900 kg spild, og antallet af beskæftigede steg fra syv til 10 mand. De otte af disse arbejdede i hver sit bydistrikt som de besøgte regelmæssigt indtil tre gange om ugen.

Spildsamler i Slotsgade.

Det våde spild blev kogt på L.A.B.s kogeanlæg i Vifdam og derefter leveret til en række landmænd i byens opland som svinefoder. Afsætningen for dette foder bedredes betydeligt, da man gjorde en indsats for at reklamere for produktet, bl. a. ved en præsentation på dyrskuet i Kolding i sommeren 1943, af svin opfodret med L.A.B.s Svinefoder som tilskudsfoder. Med dannelsen af »Svineproducentforeningen af 1944« blev der skabt mulighed for at udbyde bonus til de husstande, der havde samlet spild til foderet i form af halve og kvarte grise. Slagtning og udbringning fandt sted fra Det offentlige Slagtehus under stadsdyrlæge Johannes M. Sørensens kontrol.

Afsætningen af svinefoderet blev støttet af forpagter A. P. Lunden, Dyrehavegård, konsulent Ole Ruby, Svend Toft fra Drejens og A. D. Christensen, Gl. Røj.

Samtidig med indsamlingen af svinefoderet, »det våde spild«, blev der indsamlet mængder af »tørt spild«, dvs. gammelt jern, flasker, papir og allehånde pulterkammer-effekter, som på spildcentralen i

Vifdam blev sorteret og derefter transporteret videre til de forskellige opsamlingscentraler rundt i landet, hvorefter det kom den danske industri til nytte.

Stødoptagning var noget, man ikke tidligere havde beskæftiget sig med i L.A.B. i Kolding, men i foråret 1943 besluttede man at gøre noget ved det. Ved forhandling med statsskovrider Erik Las-

Stødoptagning. Det er Knud Nannestad til venstre.

sen i Sdr. Stenderup besluttede man at organisere stødoptagningen i meget nær kontakt med statsskovvæsenet og der blev også forhandlet med flere af omegnens småskove om også at foretage stødoptagning der i forening med Klaus Fog Schousbo og Knud Nannestad. I efteråret 1943 afholdtes et møde med de forskellige interesserede, hvor man drøftede organisationsformen og de allerede indhøstede erfaringer, og

man besluttede herefter at udvide produktionen. Man fik støtte fra Kolding kommune til projektet, og allerede ved udgangen af 1943 kunne man beskæftige 16 mand foruden to instruktører, Hans Jørgensen Fuglsang og Jacob Junker Jespersen, og fortjenesten ved arbejdet steg betydeligt. Det voldte ingen problemer at få stødbrændet solgt, alt blev afsat til virksomheder og private. I Århus oprettede man en central for L.A.B.s afdelinger, der derigennem kunne få afsat stødbrændet. Dette arbejde fortsattes til omkring 1950.

Indsamling af blade og frugter af forskellig slags blev også en vigtig del af L.A.B.s arbejde. Mange af de indsamlede planter var helt nødvendige for de erstatningsproduktioner, der blev sat i gang på de mange danske virksomheder. På Koldingegnen blev især medicinske planter fremskaffet i betydelige mængder. Organisatorer af dette var cand. pharm. Helge E. Mouritsen og lektor Johannes

Hjort, i første omgang ved hjælp af elever fra Kolding Gymnasium. Især havde man held med indsamling af planten soldug, der var en vigtig bestanddel i hostepreparater. I 1943 var 68 personer beskæftiget med disse indsamlinger. En lang række danske medicinalfirmaer, bl. a. Ferrosan aftog solduggen.

Gederams blev også indsamlet i meget store mængder og anvendt som væsentlig bestanddel i FDBs teblandinger. Teen blev endog eksporteret til Finland.

Direktør Vilhelm A. Vilstrup og driftsingeniør Max Mortensen fra FDB tog initiativ til indsamling af hyben, der blev brugt til vitaminprodukter af forskellig slags.

Det var ligeledes i 1943 at L.A.B.s byggeudvalg tog initiativ til en forhandling om mulighederne for at iværksætte byggeri af landarbejderboliger. Der nedsattes et udvalg med repræsentanter for Kolding byråd, Arbejdernes Andelsboligforening, Kolonihaveforbundet og L.A.B. for at iværksætte byggeri af enfamiliehuse til afhjælpning af den herskende boligmangel. Dette arbejde fortsattes senere af det i 1949 stiftede Vejle Amts Boligselskab. (Om dette se H. M. Viuffs artikel i Koldingbogen 1974).

Cykelparkeringspladser var også et af L.A.B.s initiativer. Der oprettedes fire rundt omkring i Kolding. Der var vagter ved pladserne og det gav beskæftigelse til en del pensionister.

Tøjreparationscentralen var også en spændende del af L.A.B.s ar-

bejde. Denne central blev ledet af Esther Schmidt.

Ledigheden blandt kvinder var stor samtidig med at beklædningsituationen var katastrofal. Centralen, som lå i Sct. Jørgensgade, beskæftigede op til en halv snes kvinder. For et meget ringe beløb kunne det indleverede brugte tøj blive omsyet. En kreds af damer med fru Elna Petersen i spidsen var initiativtagerne.

En dag i januar 1944 kom Thorvald Bruun, repræsentant fra det såkaldte tre-mandsudvalg i Hejnsvig kommune, ind på L.A.B.s kontor i Kolding og foreslog et samarbejde mellem landhusmødrene i Hejnsvig og husmødre i Kolding, altså et land- og bystævne. L.A.B.s kvindeudvalg tog sig af dette og stævnet afvikledes den 6. juni 1944 i Hejnsvig, Klink og Vesterhede. Alle deltagerne var indlogeret hos private, der tog sig af transport og fortæring. Det blev en festlig oplevelse, hvor man kørte i hestevogn fra hjemmene til de forskellige arrangementer rundt i sognet.

Fra efteråret 1944 var det beskæftigelsessituationen efter krigen, man tænkte mest på.

Den 13. november 1944 besluttede afdelingen af gå ind i L.A.B.s »landsomfattende beredskabsplan«. Opgaven var enkel, den skulle blot realiseres.

Vignetter: Harry Mielche.

I de 17 kommuner i Vejle amt og fem kommuner i Ribe amt, der var tilknyttet »arbejdsanvisningen« skulle ejendom for ejendom, sogn for sogn besøges for at få registreret arbejdsmulighederne i marken og på ejendommen. Hele dette arbejde blev udført af vore »under jorden arbejdende medarbejdere«. Det indsamlede materiale skulle danne grundlag for senere beskæftigelsesforslag.

I 1946 blev den store papirindsamling sat i gang. De danske papirfabrikker manglede råvarer. Genbrugstanken måtte ikke gå i stå og selv om lagerpladserne var små og der indimellem blev sagt stop p. g. a. fyldte lagre, viste det sig, at vi havde lært at tage vare på »spildet«.

Den 1. januar 1947 ansattes Viggo Andersen som ny forretningsfører, og jeg blev medlem af og senere formand for forretningsudvalget efter konsul Johs. Grønberg.

I al stilhed havde et udvalg på landsplan arbejdet med en kampagne for Danmarks genopbygning. Efter en række møder, forhandlinger m. m. kunne landets dagblade den 19. august 1948 i stort opsatte artikler meddele: »Mægtig kampagne for landets genopbygning«, der ville kunne iværksættes fra den 1. oktober 1948. Grundbog, tegninger, budget m. m. var udarbejdet ved hjælp af Lockkeys reklamebureau i Ålborg/Århus og lå klar til brug.

Indlevering af planter til indsamlingscentralen i Låsbygade.

I juni 1947 havde USAs udenrigsminister G. C. Marchall i en tale på Harvarduniversitetet tilbudt Europa en storstilet økonomisk hjælp. 16 lande i Europa, bl. a. Danmark, besluttede nu at modtage denne store økonomiske hjælp til genopbygningen og derfor droppede L.A.B. sine bestræbelser trods interesse og hjælp fra det økonomiske sekretariat.

Jeg ved godt, at tankespind og efterrationalisering kan give nogle sære tanker. Men de initiativer, som skabtes i krigsårene gav hele vort samfund, også vort snævre lokalsamfund, en følelse af samhørighed, der bragte os gennem de svære år og styrkede helheden.

Jeg er stadig overbevist om, at genbrug (spild) kan udnyttes til fremme af beskæftigelse og med den rette inspiration skabe nyt.

De to skovforeninger i Kolding

af Vivi Jensen

Bramdrup Skovforening af 1877

25. juni 1877 var fire håndværksmestre, drejerne Jørgensen og Schmidt samt guldsmed Nielsen og buntmager Thomsen, på skovtur til den dejlige Bramdrupskov. Det blev en vellykket tur, og inden dagen var omme, stiftedes *Bramdrup Skovforening*. Dens formål

var »at holde sammenkomster i Bramdrupskov, hvor der spises af de medbragte madkurve og senere drikkes kaffe og holdes diskussion, samt til afslutning af møderne at arrangere en nøddetur med aftenspisning« – den sidste sætning hentyder til sæsonafslutningen. Desuden vedtoges det, at alle medlemmer skulle vejes én

gang om året og resultatet føres til protokols.

I 1885 var medlemstallet nået op på otte, alle håndværksmestre og alle indfødte koldingensere. Det besluttedes da, at der ingen sinde måtte være flere end otte medlemmer og to faste æresgæster.

Foreningslivet

Møderne forløb på nogenlunde samme måde: Efter at være blevet indkaldt en mandag formiddag, mødtes man kl. 16 et bestemt sted i byen – sekretæren, der har ført protokollen, har anset det for overflødigt at anføre hvor. Hvis ikke alle var kommet til stede, ventede man et kvarter, hvorefter man i samlet trop begav sig til traktørstedet i Bramdrupskov. Her spillede man et parti spand, hvorefter man gik til bords. Efter maden blev der drukket kaffe, og medlemmerne holdt taler for hinanden, for værten, for værtinden, for kvinden, for vejret, og i det hele taget for, hvad man måtte have på hjerte. Efter talerne passeredes der muntert og livligt, og til sidst drog man i samlet trop og somme tider syngende tilbage til byen.

Der afholdtes som regel syv til otte møder hver sommer. Det første, generalforsamlingen, fandt sted i maj, og her valgtes ved simpel stemmeflerhed formand, næstformand, kasserer, sekretær, og fra 1886 også fyrværker, samt fra 1890 fanebærer. I 1885 vedtoges det, at hvert medlem ved hvert møde skulle betale 10 øre til brug for afslutningsfesten. Pengene brugtes samme år bl. a. til anskaffelse af 16 kulørte lamper. Disse lamper eller balloner kommer til at spille en stor rolle fremover, og efter 1886 blev de fyrværkerens ansvar. Han stod desuden for det festfyrværkeri, hvormed man afsluttede hver sæson, ligesom man hermed markerede særligt festlige stunder. Ved 10-årsdagen for foreningens stiftelse afbrændtes således sole og bengalsk ild.

Foreningens stiftelsesdag 27. juli fejredes hvert år på særlig festlig vis. Man samledes som altid på traktørstedet hos Bjerre. I samlet trop drog man til den nærliggende eng, og her løb alle, der orkede det, to omgange på tid. Derefter fulgtes man ad til Rønnings gård,

Hvordan spiller man spand?

Det kan udtrages af protokollen, at der kastes med småmønt, enkeltvis eller flere, og at der er en god og en dårlig spand. Det oplyses en enkelt gang, at en spiller får udbetalt 10 øre, da han ved et utroligt held (eller uheld?) får alle sine mønter i den dårlige spand i ét kast.

Hvis De ved, hvordan man spiller spand, vil Museet på Koldinghus meget gerne have det oplyst.

der lå ved indkørselen til skoven. Her blev alle vejret på en kornvægt, og resultatet førtes omhyggeligt til protokols. I »Bramdrup Skovforening«s protokoller findes hermed et ganske enestående, men hidtil upåagtet, materiale til belysning af vægtudviklingen i håndværkerstanden i årene omkring århundredskiftet.

Det sidste sommermøde, normalt omkring midten af september, afvikledes som en nøddetur. De indsamlede nødder blev de første år hjembragt, men efterhånden gik man over til at fortære dem under samværet. Enkelte år fandt man ingen nødder, men det gjorde ingen skår i glæden. Fra og med 1898 udgik nøddeturen altid fra Eltang, hvortil man kom med tog

fra Kolding. Medlemmer, der ikke mente at kunne klare vandreturen, mødte i stedet op i Bramdrupskov til middagen.

I de første år holdtes afslutningen i Marielund, men efter at Bjerre i 1881 havde overtaget skovhuset i Bramdrupskov, holdtes festerne altid her. Året efter fik Bjerre, tildels foranlediget af foreningens anbefaling, bevilling til at drive traktørsted om sommeren, og herefter afskaffedes de medbragte madkurve.

Økonomien

Det fremgår ikke helt klart af protokollen, hvorledes foreningens aktiviteter finansieredes, for overskud fra spand-spillet har næppe alene kunnet klare alle udgifter. Det står dog klart, at foreningen i 1886 havde formue, idet man da investerer pengene i 14 lodder i klasselotteriet. Det følgende år justeres investeringen, idet man i stedet køber en gennemgående kvartlod. Protokollen melder ikke om gevinster.

Bramdrup Skovforening og damerne

I 1890 skænkede buntmager Thomsens hustru foreningen en fane. Samme år skænkede maler

Bramdrup Skovforenings spilleklub på udflugt med damer til Krybily kro, sommeren 1896. Billedet er indklæbet i protokollen.

Stemmingsbillede fra Bramdrup Skovforenings spilleklubs udflugt med damer til Krybily kro i 1896. Den slags arrangementer var ganske ekstraordinære, og de omtales derfor ikke i protokollen.

Personerne er: 1. fru Thomsen, 2. buntmager Th. Thomsen, 3. fru Brandt, 4. maler G. Brandt, 5. farver C. S. Boesen, 6. fru Schou, 7. snedker Søren Schou, 8. guldsmed P. C. Hansen, 9. fru Olesen, 10. skomager Mads Olesen, 11. drejer L. Jørgensen, 12. fru Jørgensen, 13. fru Boesen. Nr. 14 er vognmand H. Iversen, der ved den lejlighed kørte for selskabet, men som ellers ikke havde noget med foreningen at gøre. Billedet er indklæbet i protokollen.

Brandts hustru en lampe. Medlemmerne kvitterede med taler og skåler, og det samme skete, da alle hustruer samlet sendte et lykønskningstelegram i anledning af foreningens 30-års dag i 1907. Telegrammet bortkom dog på hjemturen sammen med ét fra den rivaliserende *Kolding Skovforening*. Der afholdtes af og til skovture med damer, men den slags arrangementer førtes ikke til protokols. Kvindernes emancipation lod sig imidlertid ikke standse. Den 18. juli 1904 deltog fruene for første gang i et møde, og i 1907, på 30-års dagen for foreningens stiftelse, udtrykte et medlem i fuld alvor ønsket om, at det måtte komme så vidt, at damerne kom med hver gang. Denne henstilling gentoges i 1912, og endelig i 1915 noteredes det, at damerne var med ved bordet.

Bramdrup Skovforening uddør
Den sidste protokolindførelse drejer sig om afslutningsfesten den 18. september 1916, hvor sekretæren med rystende hånd slutter:

»Referat af møderne er jo lidt kort, men ordet flyder jo ikke så let som i de unge dage«.

Efter at foreningen havde eksisteret i 39 år, og i løbet af al den tid kun havde noteret én udmeldelse, var man nu ved naturlig afgang nået ned på et medlemstal på under fire. Fane og forhandlingsprotokol overgik dermed ifølge vedtægterne til Det antikvariske Selskab, der kvitterede for modtagelsen den 18. oktober 1918.

Både fane og protokol findes endnu, og de kunne senest ses på Museet på Koldinghus i forbindelse med udstillingen »Foreningslivet i Kolding og Omegn«, der blev vist i foråret 1983. Fanen opbevares på museet, medens protokollen er afgivet som depositum til Lokalhistorisk Samling, Kolding Kommunebiblioteker.

Kolding Skovforening af 1891

På en skovtur i 1891 stiftede en række borgere en forening, hvis navn blev *Kolding Skovforening*

af 1891. Dens formål var »fri for al etikette og tillige for al overnydelse af drikkevarer, men naturligt og sundt ved vandringer igennem mark og skov, under sang og samtale, at kunne tilbringe en eftermiddag og en aften på en så god og gemytlig måde, at vi altid med glæde kan tænke på disse sammenkomster«.

Bestyrelsesmedlemmer blev barber Albert Hellrung (formand), skræddermester Lindemann (næstformand), nålemager Hansen (sekretær), kobbersmed Brandt (fyrværker) og skomagermester Schumacher (fører). Stiftelsesdagen var 6. juli.

Ifølge foreningens love måtte der ikke være mere end otte medlemmer. Ud over bestyrelsen blev også snedkermester Dahl og urmager Slange medlemmer. Hvem det ottende medlem var, fremgår desværre ikke af det sparsomme materiale, der er overleveret om foreningen.

Det vides dog, at man i *Kolding Skovforening af 1891* var noget mere liberal, når det gjaldt udnævnelse af hædersgæster, end den mere konservative *Bramdrup Skovforening*, der kun tillod to, og i *Kolding Skovforening af 1891* kunne udenforstående desuden tildeles visse hædershverv, hvis karakter på grund af de manglende protokoller dog ikke mere lader sig fastslå. Efter nogle år tog man endelig konsekvensen og udvidede medlemstallet til 20, et skridt, der ganske givet er blevet hilst med hovedrysten fra *Bramdrup Skovforenings* medlemmer.

Foreningslivet

Der vides ikke så meget om, hvordan det gik til ved foreningens møder, men til forskel fra *Bramdrup Skovforening*, der udelukkende gik ture i Bramdrupskov, ønskede medlemmerne af den nye forening også at vandre i andre af Koldingegnens skønne skove, og

Kolding Skovforening af 1891s 50-års jubilæum, 7. juli 1941. Festen afholdtes naturligvis i Bramdrupskov.

den afslørede hermed et videre, af fortids konventioner, ubundet udsyn.

Det vides, at man ved møderne også i denne forening spillede spand, ligesom man også spillede kort, og arrangementer med damer var vistnok hyppigere i *Kolding Skovforening af 1891* end i *Bramdrup Skovforening*. Sådanne sammenkomster førte uvægerligt til, at der dansedes, noget, der vistnok var ganske utænkeligt i den ældre, mere værdige forening.

Mange møder foregik hos Bjerre i Bramdrupskov. Deltagerne medbragte selv mad, og i begyndelsen tog man også snapsen med hjemmefra, men da Bjerre klagede, gik man over til foruden øllet også at købe snapsen på stedet, selv om man fandt, at Bjerres pris, 12 øre, lå i overkanten af det acceptable.

Også andre traktørsteder og kroer i omegnen nød godt af *Kolding Skovforening af 1891s* besøg. Det gik dog ikke altid lige regelret til. Således berettes det, at man en gang, hvor turen i flere vogne var gået til Mølkjær kro, på hjemvejen mistede kontakten med den sidste vogn, der følgerigt for vild i Hesselballe Skov, hvor den kørte

rundt i flere timer, før den atter var på rette vej.

Foreningen tabte efterhånden sit oprindelige formål af syne. I stedet for at gå begyndte man at køre i bil til arrangementerne. I 1935 foretog man således en tur til Odense, hvortil man kørte i fire biler. Man drak kaffe i Odinstårnet, og på hjemvejen gjorde man holdt i Krybily kro, hvor der spistes og spillede kegler.

7. juli 1941 fejrede foreningen sit 50 års jubilæum ved en stor spisning i Bramdrupskov, og endnu i 1947 eksisterede foreningen i bedste velgående, idet man dette år udnævnte købmand Simonsen fra Låsbygade til æresmedlem. Han havde da været medlem i 40 år. Med udnævnelsen fulgte en sølvmedalje. Både den og æresmedlemsbrevet befinder sig nu i Museet på Koldinghus.

Tilnærmelser uden resultat

De to skovforeninger eksisterede i smuk samdrægtighed. Bindeledet var barber Hellrung, der i en årrække var formand for *Kolding Skovforening*, samtidig med, at han var fast æresgæst i *Bramdrup Skovforening*.

Begge foreninger mødtes hos Bjerre i Bramdrupskov, og det skete af og til, at møderne faldt på samme dag. Man slog sig da ofte sammen og udvekslede synspunkter, men til videre samarbejde kom det ikke. Hellrung forsøgte flere gange at føre de to foreninger sammen, første gang den 21. august 1891, men til trods for, at mødet forløb i en gemytlig og fordragelig atmosfære, lod det sig ikke gøre at sammenslutte grupperne. Forskellene syntes for store.

Hvad der videre skete i de to foreninger, samt en opfordring til andre om at gå hen og gøre ligeså *Bramdrup Skovforening* uddøde på naturlig måde i 1916, og det sidste, man indtil videre har hørt til *Kolding Skovforening af 1891*, var udnævnelsen af købmand Simonsen til æresmedlem i 1947. Det ville være frydefuldt, hvis det viste sig, at den faktisk eksisterer endnu. I så fald håber vi, at der stadig føres protokol, og vi henstiller i øvrigt, at eventuelle lignende nulevende foreninger sørger for at anskaffe smukke protokoller og velformulerede sekretærer med sans for detaljen, til glæde for både sig selv og for eftertiden.

Kolding Skovforening af 1891s protokoller

Ved *Kolding Skovforening af 1891s* 50 års jubilæum i 1941 bragte ét af de lokale dagblade en artikel om foreningen og dens virke gennem årene. Heri nævnes det, at der findes »to med minutios nøjagtighed førte protokoller«. Disse er siden sporløst forsvundet. Kan nogle af Koldingbogens læsere mon hjælpe os med at spore disse protokoller? Hvis *Kolding Skovforening af 1891* også i fremtiden skal kunne gøre sig håb om at gå over i historien på linie med *Bramdrup Skovforening*, må protokollerne ubetinget findes og sikres for efterverdenen.

Omkring Bramdrup

af Øjvind Hede

I Bramdrup er man i gang med – hvad for øvrigt sker så mange andre steder – at kalde en svunden tid tilbage i form af billeder og ord samt om muligt at få disse gjort mere håndgribelige ved oprettelsen af en lille samling ting og sager fra dengang – ikke fordi man har tænkt sig at gå i konkurrence med vort ærværdige, gamle slot på banken derinde i Kolding, men et sådant lille »*Bramdruphus*« kunne nu være ganske sjovt...

Det hele tog sin begyndelse for et par år siden og takket være mange interesseredes bidrag i form af dejlige til tider gulnede fotos, som blev stillet til rådighed for kopiering samt tilvejebringelsen af mundtlige og skriftlige overleveringer, er man i dag de heldige ejere af et særdeles godt grundlag for studiet af egns- og personhistorie i vort lille sogn – det allermindste i hele herredet.

Som samler af folkeminder og beskrivelser af egnens topografi, stødes også her på de utallige hindringer, som almindelig glem-somhed, uforstandig væksmiden og hensynsløs destruktion af historisk værdifuldt materiale kan føre til. Som alle andre, der forsøger sig ud i denne – hvis man da kan li' det – til tider uigennemtrængelige og med vildspor fyldte jungle af tingbogsudskrifter, matrikelnumre, kirkebogsnotater, skiftedokumenter samt godsarkivers og

folketællingslisters ofte helt ulæselige tekst, ønsker man sig tit – vel af frygt for ikke at nå det hele – at man var startet på alt det der for år tilbage – og så havde det samme ønske såmænd meldt sig!

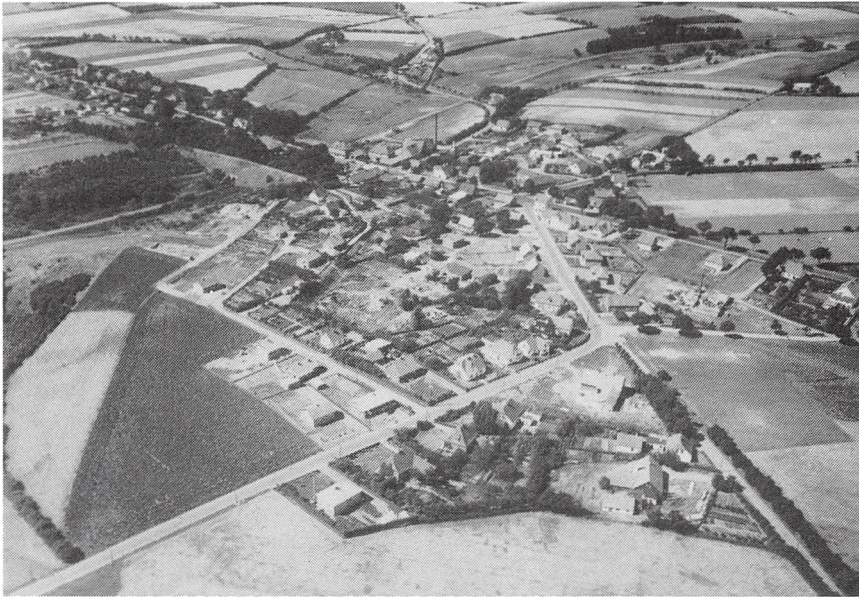
Det må være udøveren af denne granskning i fortiden beskåret at have retten til – om man kan bruge udtrykket – »den videre meddelelsesform« af de til ham eller hende givne beretninger om et

bestemt hændelsesforløb. Dette forstået således, at en fuld sandfærdig, kronologisk korrekt, men i pointen ret så tør og kedelig »historie« næsten altid vil være dømt til fortabelse i glemselens tåger, da den slet ikke kan hamle op med den tilpas »piftede« og derfor måske ikke helt korrekte gengivelse.

Dengang – for en menneskealder siden – har det nok også for

Bramdrup by 1955. Foto: Sylvest Jensen Luftfoto.

Bramdrupdam/Bramdrup 1955. Foto: Sylvest Jensen Luftfoto.

den dygtige referent, grundet den totale mangel af elektronisk audio-visuelt underholdningsudstyr, været endnu mere fristende over for et lydhør publikum at »gi' den lidt mer'« end det faktisk tilladelige! Den slags af og til højst mærkværdige variationer af fakta om en i fortiden passeret hændelse kan tit lokke smilet frem hos samlere, men kan så sandelig også udarte til et dramatisk mundhuggeri imellem et par ældre meddelere, som begge stejlt holder på, at deres udsagn hver især er det rigtige – som f.eks. om »æ stowhus lå til na'e ælle sønde i æ goe« og begge påstår, at »a we'et, for a hår sjel worn dæ!«

Der skal i det følgende gives læseren et par eksempler på hændelser, anekdoter og minderige begivenheder i både ord og billeder.

Det meste af det, som her skal berettes, foregik i en tid, hvor det lille samfunds daglige lyde bestod af de tunge kværnstens rumlen oppe fra møllen, lokomotivets fløjten og hvæsende dampudslip på den lille station, måske besvaret nede fra mejeriet med dybere røst af storebror dampmaskine, som dengang fik mekanikken i kerne, centrifuge og tappemaskine til at virke, blikkenslagerens hamren

under opretningen af bulede transportspande sammen med klangen af stål fra smedens ambolt og så det alt sammen iblandet højere toner fra rigtigt håndarbejde med saven hos tømmer og snedker. Oppe fra »æ By« bragte østenvinden mer' amboltlyd, og vognhjuets fødsel i karetmagerens »rajstok« blev kundgjort med bank af kølle på tørt eg og ask – og i og omkring alt dette: det dengang allestedsværende landbrugs lyde fra strykning af leen over selvbinderens og tærskværkets karakteristiske udtryksform til en enlig ko's langtrukne »Muuuuhhhh« nede i Surkjær. Hvornår det var? – Vel fra omkring århundredeskiftet til op i 50'erne!

Og det er dengang, vi møder Stinne Frikke, den daværende krokone, på vej over til mejeribestyrelser Niels Nielsen (senere kroejere) for at spørge om mulighed for at blive transporteret til Kolding, da hun var nødsaget til straks at gøre nogle indkøb der, grundet en pludselig middagsbestilling til et større selskab om aftenen på kroen. Eftersom bestyrelsen alligevel havde ærinde i Kolding, bliver vognen spændt for, og da Stinne har fået sig placeret ved siden af Niels Nielsen på agesto-

len, siger hun forsigtigt til ham, der var kendt for på nutidsdansk at køre »som en brækket arm«: »Oh, Niels – kjør no lidt sinne te æ staj, a ka it toel'et næ'et goe så stærk!« Hertil svarede Niels Nielsen rapt: »Ork, Stinne, do ska' fanneme kom så rolle te stajs, som do ålle fø'e ha prøwet!« – hvorefter han lod hesten gå i skridtgang – både ud og hjem. . .

Mens vi er ved kroen har Niels Nielsens datter Anne, som er bosiddende i Haderslev, givet en meget fin skildring af en sommersøndags eftermiddag på Bramdrupdam kro og tilliggende have:

»Når vi hørte Egtvedtoget komme ind på dæmningen ved krohaven, blev min søster og jeg gennet ud i rejsestalden for derfra at tælle gæster, som kom ned fra stationen ad en sti, som dengang gik ned igennem smedens og tømmerens haver. Der kunne til tider være op imod hundrede personer: herrer i pyntelig vest, lysegrå habit med stråhatten på sned – damer i brusende skørter, smukt opsat hår og solparasol – en lang, farverig flok, som begav sig ned til de nu i hast ekstra opstillede og dækkede kaffeborde i krohaven og inde i salen. Takket være serveringsjomfruer og køkkenpersonalets fantastiske indsats, fik alle gæster kaffen – pris: 25 øre inkl. en stor napoleonskage og et stykke nybagt franskrød. Kaffeseancen endte – som den slags næsten altid gør – med de unge og meget forelskede tilbagesøgning til skyggen i de nederst i haven beliggende tehuse og pavilloner. Nogle af herrerne fandt ind i kroens svalende afdelinger til en gang mandesnak over en pilsner, og andre fik ved småborde gang i kortene, og sådan fordrev man tiden, til »menneskeslangen« atter gled op på stationen, hvorfra »Egtvedgrisen« transporterede den til Kolding«.

Da Anne i øvrigt som voksen skulle giftes med sin sergent (G. Jensen) stod brylluppet i huset

Vejlevej 343, nu Sparekassen Bikuben, og »æ Vølund-smej« (Anders Andersen) havde lovet at sørge for såvel afhentning af brudebuket i Kolding som af brudens transport op til kirken. Han var vist ene om, på daværende tidspunkt, at kunne yde den slags tjenester, da han var eneste bilejer i byen! – Nå, – selvfølgelig – dengang, som nu: i sin iver for at udføre det lovede hverv tilfredsstillende, glemmer »Smej-Anders« alt om buketten i Kolding, og må derfor i huj og hast ind til blomsterhandleren. Tilbage herfra slår han i et flot sving ind foran kroens indgangsdør for at vende køretøjet – og da er det, det sker: et forhjul ryger af vognen, smeden kommer med drøje eder, tililende får den tunge bil klodset op. Kan hjulet skrues på? Blicher man nødt til at begive sig til fods ad »æ Stivej« til kirken, hvor gommen venter? Man klarede det, og snart tøffede bilen af sted med Anne, som lykkeligvis nåede at få givet sit ja til sin elskede sergent.

Under omtalen af kroen blev rejsestalden nævnt. Denne, som forsvandt sidst i 50'erne var i øvrigt kendt ud over det ganske land på grund af dens kontante og med meget store bogstaver påmalede slogan: *I denne kro er kaffen go'* – egentlig en skam, at byens Brugs ikke efterkom en opfordring fra en i Bramdrupdam dengang levende, vittig person om at lade udføre en gavlskrift med ordlyden: *Brugsens kaffe er bedst – det ved selv Karl Thomsens hest*. Den gavl var nok også blevet landskendt!

Brugsforeningen havde kun en eneste konkurrent i meget lang tid, og det var købmand Th. G. Hansen på hjørnet af Vejlevej og Bramdrupvej – en herlig butik: ægte blandet landhandel med alskens sager til såvel landbrug som husholdning hængende tæt ned fra loftet, hvorfra det ved hjælp af balanceøvelser på tåspidserne og en med hak forsynet pind kunne

Bramdrupdam Andelsmejeri omkr. 1920.

Pumpemager Qvist og hans kone i Bramdrupdam – ca. 1914.

Købmand Th. G. Hansens hjørnebutik på Vejlevej og Bramdrupvej – omkring 1939.

Foran smedien i Bramdrup by omkr. 1920. Med hånden på vognen: Smedemester Jens Sørensen. Med cykel: Karetmager (hjuler) Wilhelm Hammer. Smedesvend(e) og lærling(e) ukendte. Hunden hed »Trofast«.

bringes ned til nærmere øjesyn, hvis kunden ellers var i stand til dette på grund af de opståede støvplager efter en sådan operation. Forretningen, som også i mange år virkede som postindleveringssted, var særdeles tætpakket med hylde, reoler og skabe med glas for – alt beregnet til maling, barbergrej, julepynt, småting samt tobak. Man havde altid tid til at lytte, når købmand Hansen skubbede de runde briller frem på næsen og pulsede på cigaren øste af sine oplevelser som »Junggeselle« i Arosa's malerlaug i det for ham så elskede Schweiz. Det var for resten på en sådan »Schweizertur« hos købmanden, at dennes hus-hjælp frk. Ravn kom ind fra stedets vaskehus iført de til dette forehavende traditionelle slidte træsko for at hente en pakke vaskepulver. Man fik da demonstreret det såre praktiske og hensigtsmæssige ved de i dag så eftertragtede købmandsdiske: når et fag skuffer blev trukket ud på den rigtige måde, dannede de en bekvem stige til øverste hylde, hvor »Valo'en« var placeret, og eventuelle tanker om overførsel af fremmedlegemer fra det måske ikke helt appetitlige vaskehusgulv til sukker- og melskuffen tror jeg

næppe nogen har gjort sig i Th. Hansens gamle hjørnebutik.

Mindet om Arosa lever stadig videre som navn på en villa på Bramdrupvej.

Lad os ad netop denne gamle vej lægge turen op over selve Bramdrup – stedet, hvor de fleste af sognets ældste gårde altid har været beliggende. På nær nogle småhuse omkring kirken, den gamle skole og smeden samt karetmageren var al anden bebyggelse hovedsagelig landbrug. Sådan har det været længe. F.eks. opstod »Hvidsminde« teoretisk af to gårde, som før udskiftningen lå her omkring. Det samme er tilfældet med »Petersbjerggaard«, af hvis rester etablissementet »Den gyldne Hane« er opstået. Hvem ved, om endnu en stump fra gårdens Bramdruptid måske endnu er i behold til vort føromtalt minimum?

Heroppe – ikke så langt fra kirken og skolen og det senere opførte forsamlingshus levede i mange generationer de slægter, af hvis medlemmer man valgte mænd til bystyret – mænd, hvis religiøse, politiske og ikke mindst kulturelle indflydelse har sat spor i efterfølgende Bramdrupborgeres liv og levned. Beviser herfor kan ses i

blandt andet kirkelige donationer samt i trufne afgørelser i endnu eksisterende sogneråds- samt skoleprotokoller.

Her under nævnelser af kirkesølvet undgår vi ikke følgende hændelse på Bramdrup kirkegård en eftermiddag i høstens tid: »Sille«, som i pastor Birks tid var »kirkekone« havde netop den dag bestemt, at alterstager, dåbsfad, kalk og det hele skulle pudses, og da dette efter hendes mening burde foregå i køkkenet ovre i hjemmet lige på den anden side af kirkepladsen, havde hun – den brave og rådsnare kvinde – medbragt en trillebør til transporten af dette inventar. Idet hun kommer skrumlende med børen ud igennem våbenhuset, ramler hun lige ind i pastoren, der tilfældigvis må have haft et ærinde i kirken, og Birk skulle forskrækket have udbrudt: »Jamen dog! Hvad ser jeg? Herrens klenodier på en trillebør!«

På vej til Kolding bliver vi i Bramdrup skov ud for *Bekkebjerg* atter mindet om klenodier – men den gang i en størrelsesorden af 18.000 rigsdaler samt en meget

Karetmager Henrik Berthelsen, Bramdrup by. 1932.

svær kæde i purt guld! – Det var nemlig, hvad den salig birkedommer Anders Sørensen i Bramdrup i henhold til et ved branden på *Koldinghus* i 1808 reddet dokument skulle have nedgravet på stedet. At dets kendingsmærker – en kloet eg, hvorigennem man skulle kunne se slotstårnet til den ene side og til den anden Bramdrup kirkes spir – af natur som menneskehånd desværre er bortvisket, må blot beklages. I følge sagnet har både Fanden og Gud været inddraget af stedlige skattejægere i eftersøgningen af herlighederne; men det kan ikke bevises, at nogen har haft heldet med sig. Dog skulle vides, at en ellers slemt forældet gård i Bramdrup ikke så lang tid efter det omtalte dokument opdukken pludselig kom til mange penge, så, kære læser, din lige fostrede tanke om snarlig anskaffelse af metaldetektor tror jeg du skal lade fare.

Videre ad den snoede vej til Bramdrup Skovrestauration – et i flere generationer meget yndet udflugtssted – også målet for mangen vellykket skovtur fra den gamle skole i Bramdrup. I restauratør Weltz's tid afsluttedes en sådan ofte med festfyrværkeri inden børn og forældre i den varme sensommernat begav sig hjem pr. hestevogn. Forældre til børn på *Fælledvejen*, som måske burde have været det nuværende Oktobervængets rigtige navn, begav sig sammen med dem ad endnu til dels farbare skovstier derover.

På vor rundrejse i Bramdrup er vi nået ned til det nu så store vejkryds i Hvidsminde, og med grønt lys sluses vi bekvemt ud i den hurtige indadgående trafik. Vi holder godt til højre, og her i fantasien er det vel ikke forbudt at parkere ud for det eksisterende transformatorårn et par hundrede meter fremme. Her slutter vi så turen med en let andagt ved Frederik den 8.'s gamle milepæl, som indtil 1930 havde haft sin sokkel stående på et

Harte-Bramdrup sogneråd 1928 foran Bramdrupdam Kro's havasal. Forrest fra venstre: Gdr. Peder Pedersen, »Rønningsminde«, Bramdrup, gdr. Jens Poulsen, »Tostegaard«, Harte, smedmester Anders Andersen, »Vølund«, Bramdrupdam, gdr. Jacob Jacobsen, »Ny Stallerupgaard«, Dybvadbro. Bagest fra venstre: Ingeniør Mikkel Thomsen, Strandhuse, gdr. Andreas Østergaard, »Østergaard«, Ejstrup, Karl Jensen, Ejstrup, gdr. Søren Anton Sørensen, »Damhus«, Bramdrupdam, Jørgen Jensen, Harte.

stykke »Bramdrup-jord«. Ved en senere vejforlægning »endte den sine dage« på dette sted og var til for ganske nylig skjult for den trafik, der gled forbi.

Vel vidende, at dette smukke stykke stenhuggerarbejde blev fremstillet og anbragt ved vejen dengang, man havde tid til at dreje hovedet for at læse, at der var 20 km til Fredericia og at den

trafikale situation på stedet nu er en ganske anden:

Burde da ikke milepælen med diverse myndigheders hjælp vækkes af sin tornerosesøvn, nettes lidt og genopstilles i nærheden af dens oprindelige plads – til glæde for den forbipasserende og som et minde om noget fra dengang? – nu, da hækken alligevel er klippet!

Traktørstedet i Bramdrup Skov. Postkort af fotograf Georg Burchardt, Kolding, ca. 1920.

Borgerforeningen af 3. april 1920

af Gunnar Ebbesen

Blandt de utallige foreninger og selskaber, som på et eller andet tidspunkt har været med i Koldings righoldige foreningsliv for derefter atter at forsvinde, finder vi »Borgerforeningen af 3. April 1920«.

En forening, der forsvinder . . . allerede her en antydning af et forløb, som ikke har efterladt sig større spor i lokalhistorisk sammenhæng.

Udstillingen »Foreningslivet i Kolding« arrangeret i april 1983 på Koldinghus af Lokalhistorisk Samling og Museet på Koldinghus bekræfter på sin vis denne opfattelse, idet netop »Borgerforeningen af 3. April 1920« var en af de foreninger, hvor kun navnet var kendt, og hvor man fra arrangørernes side efterlyste yderligere oplysninger.

Selve navnet Borgerforeningen henleder jo umiddelbart tanken på de gode gamle dage, men såvel stiftelsesåret 1920 som vel nok især foreningens formålsparagraf gør det hurtigt klart, at denne forening havde et andet sigte end den række foreninger og selskaber, som forfatteren Otto Wang skildrede i bogen »Foreningslivet i det gamle Kolding«. I disse skildringer, som ganske vist hørte til i årene før den 1. verdenskrig, var det jo det muntre samvær, der var sat i højsædet.

Borgerforeningen tog hurtigt afstand fra denne side af foreningslivet med sin formålsparagraf, der lød således: »Foreningen har ethvert formål – dog ikke politiske – for øje, der sigter til borgernes vel,

men navnlig tillige til opgave at skabe sikre og ordnede levevilkår under ekstraordinære forhold«.

Det var en alvorlig og vidtfavnende formålsparagraf; men det var i foreningens stiftelsesår 1920 – en periode med en betydelig uro indenfor den danske arbejderbevægelse – en uro, der faktisk havde taget sin begyndelse ved slutningen af den 1. verdenskrig. Denne stadige uro på arbejdsmarkedet og ikke mindst de mange konflikter i Københavns havn og den store havnestrejke i 1919, der medførte adskillige vanskeligheder for befolkningens forsyning med vigtige varer og tillige påførte erhvervslivet store tab, havde givet anledning til alvorlige overvejelser i borgerlige kredse overalt i landet.

I København førte disse overvejelser bl.a. til, at man i september 1919 indkaldte en sluttet kreds af Arbejdsgiverforeningens medlemmer til et møde; formålet med mødet var at rejse tanken om dannelsen af en organisation, der skulle have til formål at beskytte samfundets interesser under fremtidige konflikter. Den fhv. danske generalkonsul i Moskva, ritmester C. F. Haxthausen, holdt på mødet et foredrag om »øjeblikkets store og brændende spørgsmål: Arbejderspørgsmålet« og gav til slut udtryk for sin opfattelse af, at situationen i allerhøjeste grad opfordrede til oprettelsen af en frivillig arbejdsorganisation parat til indgriben overfor den ulovlige samfundsfarlige strejke.

I en efterfølgende diskussion

blev der fra alle sider givet udtryk for, at arbejdet med oprettelsen af en sådan arbejdsorganisation burde påbegyndes hurtigst muligt. Dog gjorde man sig to ting klart:

1. bevægelsen måtte under ingen omstændigheder udgå fra Arbejdsgiverforeningen for ikke derved at få præg af at være oprettet for at beskytte arbejdsgi-vernens interesser overfor arbejderne – og
2. organisationen måtte stå ganske uafhængig og bygget op af mænd fra så mange samfundsklasser som muligt.

Som et resultat af dette forberedende arbejde og på grundlag af nogle indhøstede erfaringer fra den store transportstrejke i England kunne en dansk organisation »Samfundshjælpen« konstituere sig den 20. februar 1920 med følgende program: »Samfundshjælpen er en dansk upolitisk forening, som søger medlemmer i alle samfundsklasser og har til formål at stille frivillig arbejdskraft, materiel o.l. til rådighed for samfundsmyndighederne i tilfælde af arbejdsstridigheder, lockouter og strejker, som medfører standsning af virksomheder, der er nødvendige for samfundet. Foreningen vil følgelig være neutral i alle arbejdsstridigheder og ikke tilstræbe at styrke eller svække nogen af parterne i sådanne, men kun virke som en midlertidig nødhjælp, der forsøger i begrænset omfang at holde de oftest store dele af befolkningen, som ikke er parter i arbejdsstridigheder, fri for ulemperne ved disse.

Samfundshjælpen er stiftet den 20. februar 1920 af overretssagfører A. E. A. Amonsens, højesterets-sagfører J. F. Fenger, generalkon-sul C. F. Haxthausen, ingeniør C. F. Jarl, grosserer Ernst Meyer, direktør H. P. Prior, grosserer Tyge J. Rothe, professor Th. Rov-sing, professor Erik Schou, for-pagter Chr. Sonne og kaptajn F. Topsøe, som for tiden udgør foreningens bestyrelse. Denne er berettiget til selv at supplere sig og er rådig over alle foreningens an-liggende.

Samfundshjælpenes medlemmer er dels aktive, dels passive. De ak-tive medlemmer stiller deres ar-bejds-kraft til rådighed for forenin-gen. De må kun benyttes, så længe samfundsmyndighederne finder det nødvendigt. Der skal sikres dem passende vederlag for deres arbejde, og foreningen skal holde dem forsikret. De passive medlemmer støtter foreningen med penge-bidrag, mindst 5 kroner om året.

Hvis bestyrelsen beslutter Sam-fundshjælpenes opløsning, skal foreningens midler overleveres til regeringen til anvendelse til al-mennyttige formål efter dennes nærmere bestemmelse.«

Programmets erklæring om neu-tralitet i alle arbejdsstridigheder til trods kan det næppe undre, at Samfundshjælpen fra arbejder-pressens side blev betegnet som et skruebrækkerkorps og en strej-kebryderorganisation, hvis virkeli-ge hensigt var »at give strejkebry-derarbejdet et vist skær af moralsk berettigelse og at støtte arbejds-gi-

verne i deres kamp mod arbej-derne« – en i og for sig logisk ind-stilling.

Organisationen var nu dannet og arbejdet med at samle et antal medlemmer blev startet; i sagens natur ønskede man ikke en offent-lig hverve-kampagne af frygt for at provokere en udvikling, som man endnu ikke kunne imødegå. Trods en ihærdig indsats gik det lang-somt indtil Påskekrisen 1920, hvor den i forvejen spændte over-enskomst-situation udviklede sig faretruende, og hvor truslen om storkonflikt og generalstrejke fremstod.

Det vil måske være på sin plads at beskrive forløbet af Påskekrisen i korte træk, idet disse begivenhe-der spiller en betydelig rolle i så-vel Samfundshjælpen som Bor-gerforeningens udvikling.

Den såkaldte Flensborg-bevæ-gelse, der var opstået i forbindelse med Sønderjyllands tilbagegivelse, ønskede Flensborg indlemmet i Danmark trods såvel resultatet af Genforeningsafstemningen som ministeriet Zahles ønske; dette pres førte til, at Kong Chr. d. 10. krævede omgående udskrivning af valg.

Statsminister Zahle krævede i denne situation som en forudsæt-ning for udskrivning af valg, at den nye valglov, der var til be-handling på Christiansborg, først måtte vedtages; stillet overfor det-te krav, valgte kongen at afskedige ministeriet uden videre. Dette ske-te mandag den 29. marts 1920, to dage efter at Rigsdagen var sendt

hjem på påskeferie, og uden at mi-nisteriets parlamentariske basis forud var blevet prøvet gennem nogen afstemning i Folketinget – en handling, som af Socialdemo-kratiet blev betegnet som et stats-kup.

Allerede samme aften blev der afleveret et krav til kongen fra bl.a. De samvirkende Fagforbund om, at regeringen blev genindsat og at valgloven blev færdigbe-handlet, da man i modsat fald ville foreslå iværksættelsen af en generalstrejke.

Kongen afslog kravet og ud-nævnte dagen efter forretningsmi-nisteriet Liebe, hvad der førte til vedtagelsen af etableringen af en generalstrejke, der skulle være ef-fektiv i fuld udstrækning senest tirsdag morgen den 6. april.

Beslutningen om en generalstrej-ke gav imidlertid anledning til for-handlinger i påskedagene med den provisoriske regering; forhandlin-ger, der førte til det såkaldte Påske-forlig med bl.a. afskedigelse af ministeriet Liebe, udnævnelse af et samlingsministerium Friis til at gennemføre valg efter en revi-sion af valgloven.

Ganske vist blev generalstrejken aflyst, men på en række områder var arbejdet allerede standset før den 6. april, bl.a. hos søens arbej-dere og havnearbejderne; disse grupper fortsatte endog strejken i håb om at kunne opnå bedre re-sultater. end dem, de øvrige havde opnået, ganske vist i strid med Påske-forligets forudsætninger.

Borgerforeningen af 3. April 1920.

Undertegnede indmelder sig herved i „Borgerforeningen af 3. April 1920“. Jeg er oplyst om Foreningens Formaal og Bestemmelser, som jeg forpligter mig til at overholde.

Jeg er i Stand til i paakommende Tilfælde at kunne udføre

Navn

Indmeldelsesblanket.

Denne konflikt ophørte først den 13. juni efter at den faste voldgiftsret havde erklæret strejken for ulovlig og idømt de respektive forbund bod af en ret betydelig størrelse.

Allerede forretningsministeriet, der efterfulgte ministeriet Zahle, så sig nødsaget til at benytte Samfundshjælpens assistance; selv om denne indsats kun varede nogle få dage, blev organisationen kendt af offentligheden og dermed var vejen banet for en ydeligere udvikling. Samfundshjælpen formåede at mobilisere så store styrker, at skibsforbindelserne og arbejdet i Københavns havn kunne holdes i gang frem til den 13. juni, hvorefter havnearbejderne atter rykkede ind på deres gamle arbejdspladser. Det største antal arbejdere, som Samfundshjælpen havde i arbejde i denne periode, var ca. 1.800 mand på en enkelt dag, medens det normale behov var ca. 800 mand i Frihavnen og ca. 600 mand i den øvrige havn.

Samtidig med, at Samfundshjælpen opbyggede sin organisation i København, påbegyndtes lignende organisationer ude omkring i landet. I første række fulgte en del af byerne, der hver for sig dannede deres lokale Samfundshjælp efter samme program og principper som hovedorganisationen. Uvist af hvilken grund finder man dog ikke navnet anvendt i Kolding, men forhandlingsprotokollen for »*Borgerforeningen af 3. April 1920*« lader ingen tvivl tilbage – her havde man en tilsvarende organisation under opbygning, og i protokollen hedder det:

»På grund af den trussel mod det borgerlige samfunds beståen og trivsel, som den af de forenede fagforbund vedtagne generalstrejke, opstod der blandt borgerne i Kolding en følelse af, at man i en sådan situation burde slutte sig sammen og rådføre sig for at kunne optræde samlet, hvis det blev nødvendigt, mødtes ca. 300

borgere lørdag den 3. april 1920 i Industriforeningen i Kolding.

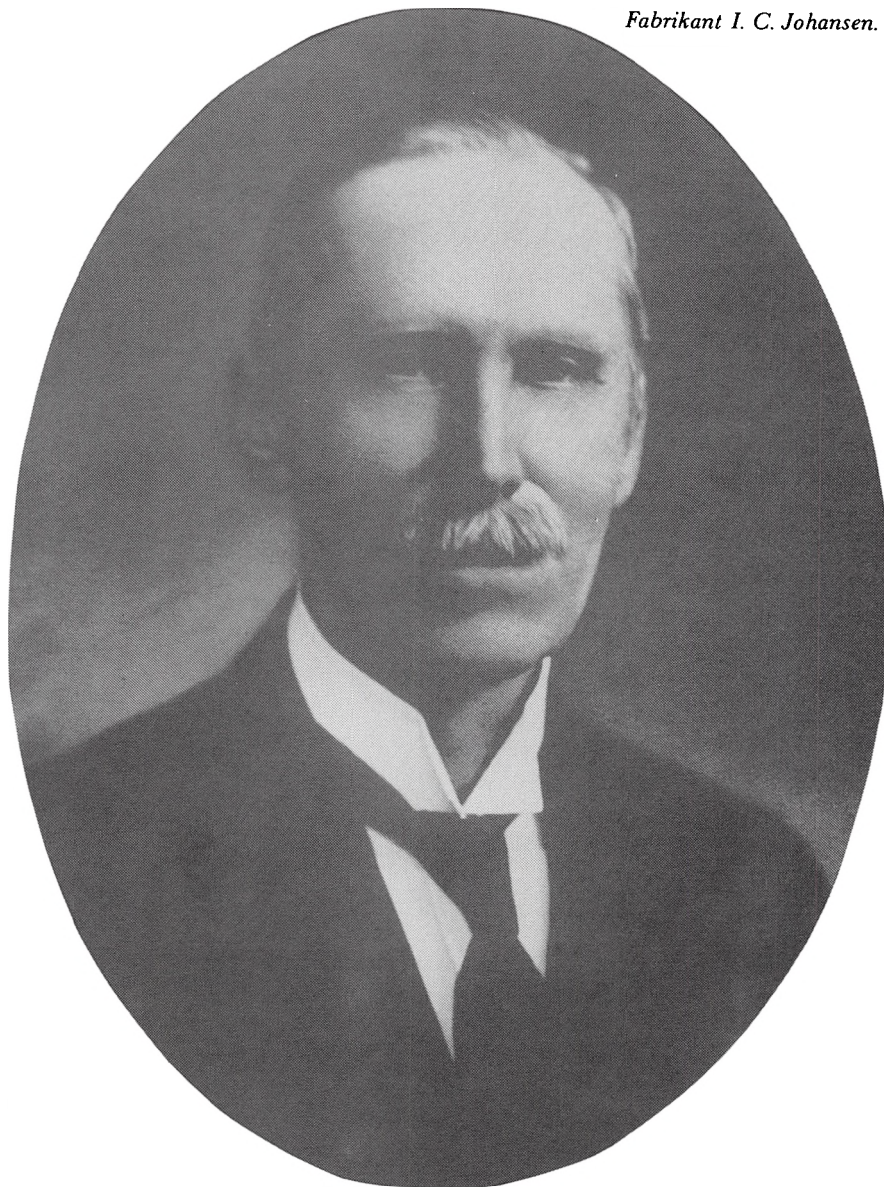
Der blev ikke udsendt indbydelse, men fra mand til mand gik meddelelsen, og salen var fyldt da fabrikant I. C. Johansen åbnede med nogle ord om den alvorlige situation, der opfordrede borgerne til at slutte sig sammen. Fabrikanten bad de tilstedeværende om at udtale deres mening om, hvad der burde gøres.

Derefter valgtes købmand Conrad Andersen til dirigent. Fabrikant I. C. Johansen havde atter ordet og anbefalede, at der oprettedes en borgergarde til borgernes forsvar, således at man havde et værn overfor de overgreb, som ge-

neralstrejken sikkert ville opfordre de strejkende til.

En lang diskussion påfulgte. Alle var enige om, at der burde gøres noget, men fra forskellig side ytredes der tvivl om det var rigtigt at udfordre de strejkende. Dette synspunkt hævdedes navnlig af murermester Andersen. Politiasistent Carlsen gjorde sig til talsmand for, at man skulle søge politistyrken udvidet, således at der kom repræsentanter både for de strejkende og borgerne, der i fællesskab skulle opretholde ordenen. Denne plan imødegikkes af cand. polit. Max Kjær Hansen, der sluttede sig til fabrikant Johansens forslag.

Fabrikant I. C. Johansen.

En repræsentant for Samfundshjælpen i København var tilfældig til stede(!), og han skitserede, hvorledes man havde organiseret sig derovre. Telegrafist E. Th. Harder talte navnlig for et arbejde, der skulle gå ud på at holde de samfundsnødvendige virksomheder i gang.

Efter at sagen var grundig gennemdiskuteret, og der fra alle sider havde vist sig iver og interesse for at tage fat, vedtog man at nedsætte et udvalg, der skulle tage det videre fornødne i sin hånd og så indkalde til møde igen tirsdag den 6. april 1920.

Til udvalget valgtes følgende 14 medlemmer:

fabrikant I. C. Johansen
købmand Conrad Andersen
købmand A. D. Christensen
købmand Damgaard Petersen
grosserer Chr. Ernst
ingeniør A. Agge
grosserer C. Schmidt
overretssagfører K. Hertz
tømrermester Chr. Petersen
smedemester J. Larsen
telegrafist E. Th. Harder
fabrikant V. O. Ehrenskjöld
bogtrykker L. Christensen og
cand. polit. M. Kjær Hansen.

Efter valget blev på forslag af M. Kjær Hansen enstemmigt vedtaget en resolution til byrådet, der krævede, at dette skulle sætte al kraft ind på at holde vandværk, elektricitetsværk og lignende virksomheder i gang.

Mødet sluttede med, at der indsamledes 510 kr. blandt de tilstedeværende til brug i det kommende arbejde.

Efter mødet samledes udvalget, der konstituerede sig med fabrikant I. C. Johansen som formand, A. D. Christensen som kasserer og Max Kjær Hansen som sekretær og besluttede at holde møde næste eftermiddag den 4. april kl. 16 i Industriforeningen for at drøfte de yderligere forholdsregler.

Set med nutidens øjne var det jo i sig selv en bemærkelsesværdig

begivenhed, at 300 Kolding-borgere anvendte en lørdag aften, tilmed påskelørdag, på at drøfte den alvorlige situation.

Det nedsatte udvalg afholdt som aftalt møde den 4. april; af referatet fra dette møde fremgår det, at situationen fra dagen i forvejen »helt havde ændret sig derved, at generalstrejken var blevet trukket tilbage«, hvorefter der kun var et punkt på dagsordenen, og det drejede sig om, hvorvidt man straks skulle opløse udvalget og aflyse mødet den kommende tirsdag.

»Det viste sig imidlertid, at alle var enige om, at man burde fortsætte, da en lignende situation atter kunne opstå, og da var det godt at være forberedt. Man blev enige om at forelægge borgermødet, der skulle holdes, dette og foreslå, at man dannede en forening, der tog et målbevidst arbejde op for at have alt i orden til at kunne imødegå en strejkesituation«.

Mødet sluttede med, at der blev nedsat et udvalg (tilsyneladende en meget anvendt afslutning på møder – også dengang!); udvalget kom til at bestå af fabrikant Johansen, overretssagfører Hertz, ingeniør Agge og bogtrykker Christensen og fik til opgave at lave et lovudkast, som kunne forelægges borgermødet.

Tirsdag den 6. april blev det berammede borgermøde så afholdt. Såvel fabrikant Johansen som bogtrykker Christensen anbefalede på udvalgets vegne, at der blev dannet en borgerforening, og dette forslag vedtoges enstemmigt »uden at nogen havde ord for eller imod«.

Lovudvalget, der vel nok med et ofte anvendt udtryk kan betegnes som et hurtigt arbejdende udvalg, fik deres forslag til love vedtaget uden ændringer af nogen art.

LOVE

for Borgerforeningen af 3. April 1920

1.

Foreningens Navn er Borgerforeningen af 3. April 1920. Dens Hjemsted er Kolding.

2.

Foreningen har ethvert Formaal – dog ikke politiske – for Øje, der sigter til Borgernes Vel, men navnlig tillige til Opgave at skabe sikre og ordnede Levevilkaar under ekstraordinære Forhold.

3.

Som medlem af Foreningen kan optages enhver Borger, der er bosat i Kolding By eller i de tilgrænsende Kvarterer. Optagelse sker ved Henvendelse til og efter Godkendelse af Foreningens Bestyrelse. Indmeldelse sker paa Foreningens Indmeldelsesblanketter.

4.

Ethvert Medlem er forpligtet til i paakommende Tilfælde at yde hurtig og ubetinget Hjælp, enten i den Virksomhed, hvortil han ved sin Indmeldelse har henført sig, eller i den virksomhed hvortil Bestyrelsen ansætter ham.

5.

Foreningen ledes af en Bestyrelse, for Tiden 14 Medlemmer. Denne har Ret til til enhver Tid at supplere sig. Bestyrelsen vælges for 2 Aar. Halvdelen afaar første Gang ved Lodtrækning. Bestyrelsen vælger selv Formand, Næstformand, Kasserer og Sekretær og fordeler Forretningerne mellem sine Medlemmer. Alle Foreningens Anliggender varetages af Bestyrelsen. Naar tre Medlemmer af denne forlanger det, skal Formanden indkalde til Bestyrelsesmøde.

6.

Bestyrelsen fører en Protokol og i denne optages Fortegnelser over Foreningens Medlemmer, og i hvilken Retning de stiller sig til Raadighed for Bestyrelsen. Endvidere optages i Protokollen de Bestemmelser, som Medlemmerne skal rette sig efter. Protokollen oplæses paa Foreningens Møder.

7.

Der svares ikke Medlemskontingent, men Bestyrelsen har Ret til i paakommende Tilfælde at foretage frivillig Indsamling.

8.

Foreningens Regnskabsaar er Kalenderaaret.

Generalforsamlingen er Foreningens højeste Myndighed. Ordinær Generalforsamling afholdes hvert Aar inden 15. Marts. Paa denne aflægges Beretning for Foreningens Virksomhed. Regnskab aflægges og Valg til Bestyrelse foretages efter § 5. Ekstraordinær Generalforsamling afholdes enten paa Foranledning af Bestyrelsen eller naar mindst 25 Medlemmer Indgiver skriftlig Begæring derom til denne.

Mødet sluttede med, at de tilstedeværende indmeldte sig i foreningen og det nedsatte 14-mands udvalg valgtes til bestyrelse; bestyrelsen konstituerede sig senere med fabrikant Johansen som formand, ingeniør Agge næstformand, købmand Christensen kasserer og bogtrykker Christensen sekretær.

M. Kjær Hansen havde fra det første møde varetaget sekretærhvervet, men rejste fra byen, og som nyt medlem af bestyrelsen indtrådte ingeniør M. Thomsen.

Borgerforeningen var nu en realitet og den nyvalgte bestyrelse afholdt allerede møde igen den 9. april og dermed det 4. møde i løbet af en uge; det fortæller lidt om den alvor, hvormed man betragtede situationen.

Bestyrelsen nedsatte nu en række udvalg, som skulle virke på forskellige fagområder under indtrædende, vanskelige forhold; følgende udvalg blev nedsat:

Udvalg for gas, elektricitet og vandværk samt bagerier, udvalg for telefon, udvalg for centraladministration, udvalg for agitation og listeføring og endelig udvalg for en frivillig politistyrke og hermed var rammerne skabt for Borgerforeningens virke, og nu var det et spørgsmål om at forøge antallet af medlemmer.

Af referatet fra to bestyrelsesmøder i august 1920 fremgår det, at der optoges henholdsvis 22 og 32 nye medlemmer og man vedtog, at medlemslisten nu skulle maskinskrives i flere eksemplarer, og

at der skulle dannes en fast organisation af de indmeldte.

Medlemslisten lå klar til fordeling på bestyrelsesmødet i oktober måned; udover medlemmernes navne, stilling, alder og adresse er der oplysning om det evt. tjenestoområde – således finder man ud for en af byens bagermestre anført »rugbrød«, hvad der synes ret naturligt, hvorimod noten »taler/sanger« for et andet medlem umiddelbart synes lidt mere problematisk.

På grundlag af medlemslisten foretages der nu en fordeling af medlemmerne til de forskellige udvalg, og i et senere brev til Samfundshjælpen i København redegjorde man for denne fordeling således:

»... vor forening disponerer for tiden over 137 medlemmer, der alle er beredt til at understøtte os, såsnart uregelmæssigheder opstår. Vore medlemmer er fordelt efter deres kvalifikationer i 5 grupper, nemlig:

- I. 35 medlemmer som vil og er i stand til at påtage sig driften af elektricitetsværket, vandværket og gasværket, samt de nødvendige bagerier til fremskaffelse af brød til hele byens befolkning, ligesom der også i denne gruppe findes medlemmer, der er beredt til at påtage sig almindelig arbejde og være chauffør.
- II. 36 medlemmer, for største delen ældre, som er beredt og har de nødvendige kundskaber til at passe telefoncentralen.
- III. 7 medlemmer, som besørger centraladministrationen.
- IV. 6 medlemmer, som har det hverv, at sørge for ny tilgang af medlemmer, og føre nøjagtige lister over disse.
- V. 53 medlemmer, disse danner ordenskorps, rigtignok ubevæbnede, men der er truffen sådanne forberedelser, at disse omgående kan bevæbnes med egekniver. Denne

gruppens medlemmer er også for en stor del beredt til at påtage sig almindelig arbejde og evt. chaufførgerning«.

og det tidligere omtalte medlem med taler/sanger egenskaber var vel anbragt i udvalget for agitation og listeføring, som ved samme lejlighed fik til opgave at iværksætte en fornyet agitation for tilgang af medlemmer til foreningen, bl. a. fra de omliggende sogne, idet man gerne ville sikre mandskab til bevogtning af Højspændingsværket i Harte.

På et bestyrelsesmøde den 9. marts 1921 fremlagdes regnskabet for året 1920; regnskabet slutter med en kassebeholdning på kr. 476,03. Forhandlingsprotokollen oplyser videre, at der »i løbet af marts« i forbindelse med generalforsamlingen afholdes et foredrag af kaptajn F. Topsøe, som har givet formanden tilsagn om at ville komme tilstede. Kaptajn F. Topsøe var jo en af Samfundshjælpen stiftere og nu leder af organisationens arbejde i København.

I overensstemmelse med Borgerforeningens love skulle den ordinære generalforsamling afholdes hvert år inden 15. marts; så vidt ses, blev denne generalforsamling ikke afholdt, og tilsagnet fra kaptajn Topsøe om at komme til Kolding og holde et foredrag blev gentaget i et senere bestyrelsesmøde den 5. august 1921.

Ved samme lejlighed blev der fremlagt et brev fra Samfundshjælpen i København, i hvilket man tillod sig at anmode Samfundshjælpen i Kolding om at overveje, hvorledes en mulig havnestrejke i de danske provinshavne skulle gribes an inden for Kolding-området, og »specielt henleder vi opmærksomheden på indkvarterings-foranstaltninger for det arbejdende mandskab. Såfremt ikke denne indkvartering kan skaffes, mener vi herfra i givet tilfælde at kunne skaffe et dertil egnet skib udlagt. I så tilfælde må

der ombord på skibet findes fornødent mandskab til kogning af mad«. (Under den tidligere strejke i Københavns havn blev Amerikadamperskibet »Oscar den 2.« udlagt som logiskib i Frihavnen med en belægning fra 200 til 400 mand).

Henvendelsen afsluttedes med et tilsagn om supplerende mandskab til Kolding-området, såfremt dette ønskedes.

Formodningen om et faldende aktivitetsniveau i Borgerforeningen bestyrkes, når man ser, at der først den 3. april 1922 atter afholdtes bestyrelsesmøde, hvor der nu blev stillet forslag om, at man afholdt generalforsamling(!), og den fastsattes derefter til torsdag den 27. april kl. 8 i Industriforeningen med følgende dagsorden:

1. beretning og meddelelser om foreningens arbejde
2. valg af syv bestyrelsesmedlemmer
3. regnskabet fremlægges
4. eventuelt.

Bestyrelsen samledes dog atter en gang inden den berammede generalforsamling, idet man i et møde onsdag den 19. april behandlede en anmodning fra organisationen i København om at skaffe mandskab til statsbanerne under en evt. strejke; det drejede sig om »en mand til vand og kul i Lunderskov – en lokomotivfyrbøder på linien Lunderskov-Padborg og en reserve-lokomotivfører på samme strækning«.

Bestyrelsen indstillede fem af foreningens medlemmer og foretog samtidig valg af en repræsentant til Samfundshjælpens møde i København, hvor foreningen lod sig repræsentere af formanden, I. C. Johansen.

På generalforsamlingen den 27. april 1922 blev der aflagt beretning om foreningens virksomhed siden stiftelsen påskelørdag 1920 og formanden oplæste endvidere Samfundshjælpens program fra

Købmand A. D. Christensen.

København, der »falder sammen med Borgerforeningens principper«.

Efter godkendelse af regnskabet blev der foretaget valg af syv medlemmer til bestyrelsen, og følgende blev valgt: grosserer Chr. Friis, tømrermester Oluf Rasmussen, gas- og vandmester S. Bach, grosserer Chr. Ernst, smedemester J. Larsen, købmand H. O. Grau og købmand Damgaard Petersen, hvorefter bestyrelsen konstituerede sig med I. C. Johansen som formand, Chr. Friis som ny næstformand, A. D. Christensen kasserer og L. Christensen sekretær.

Et ganske normalt forløb af en ordinær generalforsamling i hvilken som helst forening – men desværre må vi konstatere, at Borgerforeningen efter dette referat ikke har efterladt sig oplysninger om dens videre virke – i hvert fald ikke oplysninger, som er kendte på nuværende tidspunkt.

Hvad kan årsagen være?

Har det været ønsket om at holde en lav profil for ikke at fremkalde unødige konfrontationer i det lokale samfund – eller

gik det med Borgerforeningen som med Samfundshjælpen; denne organisation, der tidligere havde været meget aktiv i begyndelsen af 20'erne, var formelt ikke i funktion under konflikten omkring overenskomstforhandlingerne i 1925.

Måske ligger svaret eller en helt anden forklaring gemt i andre arkivalier; i så fald burde disse finde deres plads i Lokalhistorisk Samling for dermed at kunne belyse en epoke i vor bys historie.

Kilder:

Borgerforeningens forhandlingsprotokol 1920–1922.

H. Schlebaum Larsen:
Træk af de faglige storkonflikter i 1920 og 1925.

Torben Peter Andersen:
Staten og Storkonflikter i 1925.

Dansk Andels Trykkeri:
Under Samvirkets Flag.

Hviidsminde 1805 – restaurering 1982

Af Paul Platz

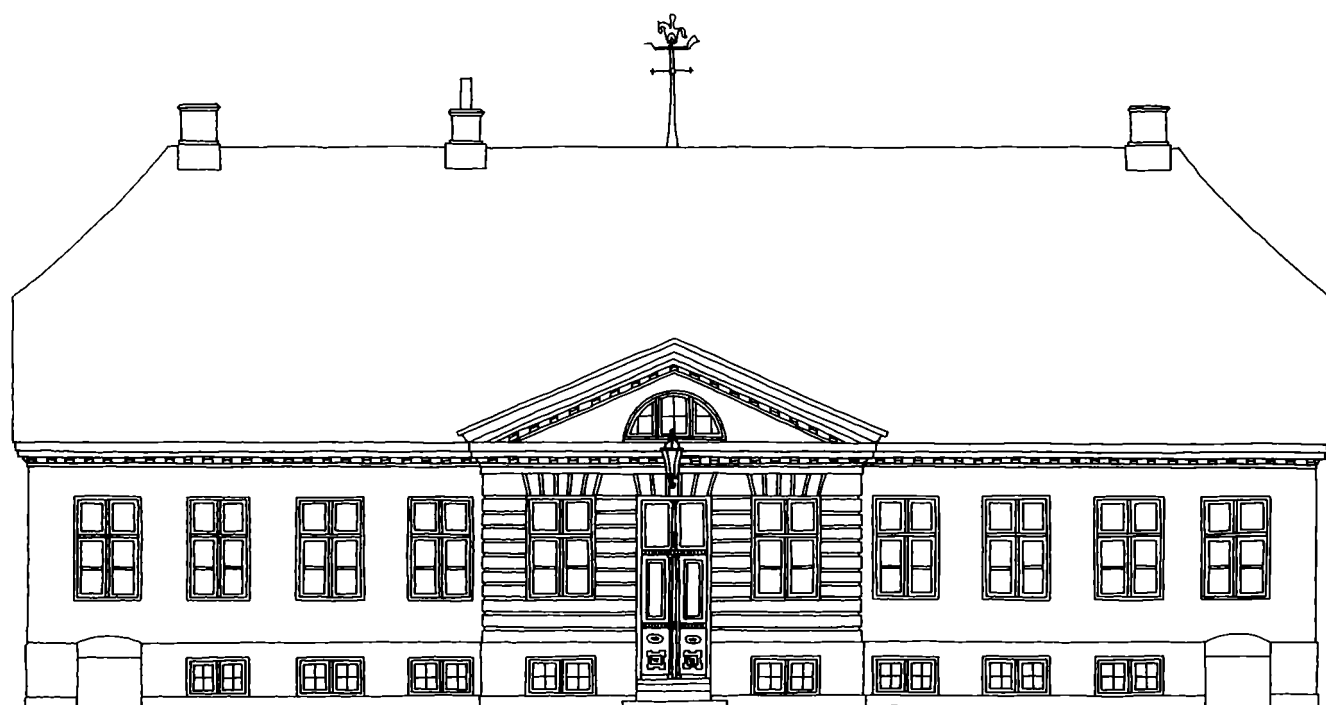
Hviidsminde ligger meget højt, hvorfor der fra den er en storslået udsigt ud over den skovrige egn og Kolding fjord. Oberst af lansenererne, P. M. Hviid, der var slotskommandant på Koldinghus, samlede 1802 ejendommen af parceller fra Bramdrup by og flyttede efter slotsbranden 1808 til Hviidsminde, der blev bygget 1804–05 af en fransk arkitekt, antydes det i la Cours bog fra 1906 om de danske gårde. Andre mener, at det var den landskendte danske arkitekt C. F. Hansen eller en discipel af denne. At huset skulle være et af C. F. Hansens huse støttes af en række karaktertræk i såvel exteriør som grundplan.

Hovedbygningen udgør med den trefløjede ladegård et grundmuret, hvidkalket anlæg af sjælden fin helhed. Den pyntelige hovedbygning er i 1½ etage med høj kælder og viser mod gården 11 fag og mod haven ni fag. Bygningen domineres af den rigt behandlede, brede midterrisalit, der på gårdfacaden står refendfuget under en lav trekantsfronton med et halvrundt vindue, medens den på havefacaden skyder sig frem i en oval, der er ført op i to etager og prydet med spinkle, kanellerede, ioniske pilastre. Under det store, halvt afvalmede tag er om hele bygningen trukket en bloktandsfrise. Det teglhængte herskabshus

er med lave mure sammenbygget med den ganske enkelt udformede, trefløjede, stråtækte ladegård. Det lille sluttede gårdsrum beherskes af to vældige kastanje-træer.

Over for hovedbygningen lå tidligere laden med to gennemkørsler på tværs, og i vinkel på dens nordlige gavl lå ko- og hestestald. Indkørslen til gården var mellem ladens gavl og dens sidelænge, der rummede lade, vognport og materialerum m. m. Ved hovedbygningens nordlige gavl lå en bygning med boliger for tyendet, og i vinkel til denne, ind mod gården, var svinestald m. m.

Haven, der blev anlagt af kom-

MOD GÅRDEN

mandant Hviid med assistance af en italiensk slotsgartner fra Koldinghus, ligger mod øst og syd. Foran hovedbygningens facade var anlagt en stor jordhøj med plæner og blomsterrabatter, og i havens østlige side strækker sig en hundredårig lindeallé i hele havens længde.

Gårdens samlede tilliggende var efter oberst Hviids sammenlægning omkring 1811: 90 tdr. land, deraf ager 77, eng 5, skov 5, have og gårdsplads 3 tdr. land.

Tidligere ejere af Hviidsminde: oberst Poul M. Hviid (d. 1830), hans svigersøn A. C. F. Hein til Dyrehavegård, konsul Gräbert, kammerjunker C. Hänichen, løjtnant C. U. Westen Halling, Winkel og fra 1876 P. J. Eefsen, fra hvem den (11 tdr. hartkorn) 1904 kom til brødrene H. og J. Boysen for 87.000 kr. 1925 blev den af brødrene Jacobsen mageskiftet med Hesselballegård, tilhørende proprietær Schultz. 1932-62 ejedes den af arkitekt H. C. Rasmussen, som for 2.175.000 kr. solgte den til Kolding kommune.

Arkitekt H. C. Rasmussen og

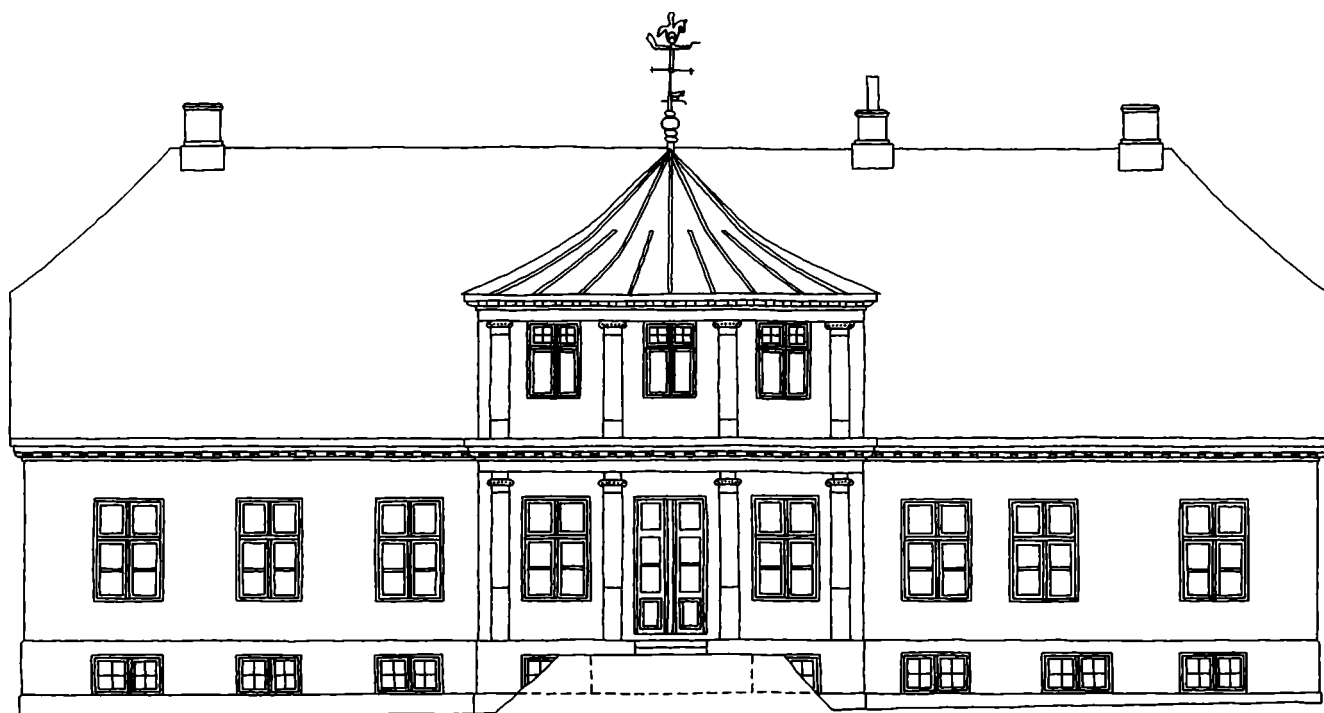
frue, der boede og drev gården mønsterværdigt gennem 30 år, komplementerede det smukke bygningsanlæg, men blev samtidig de sidste egentlige landbrugere på stedet, idet Kolding kommunes overtagelse af gården primært havde til formål at skaffe jord til 1960ernes store parcelhusudstyknings. Kolding har nu her på dels Hviidsminde og dels på Bøgelunds jorder en af sine bedste udstyknings, kendt som Sjællandsvej-kvarteret.

Hviidsmindes hovedbygning og ladegård gik nu ind i en slags venteperiode fra 1962-82, hvor først Kolding kommune og siden ingeniør Jacobsen, Roskilde, søgte at finde en passende anvendelse for bygningsanlægget. I ingeniør Jacobsens ejerperiode havde en lang række unge mennesker med forbindelse til Kolding Rideklub en rimelig opstaldningsmulighed her på Hviidsminde. Men usikkerheden om stedets fremtidige anvendelse og den fysiske afstand for ejeren, bevirkede et tiltagende forfald.

I 1982 blev gården overtaget af

Bente og Jan Bernth, »Bernth Design«, som med ildhu har kastet sig over nyindretning og restaurering af gårdens bygninger. Der er skabt nyt liv på stedet. Landbrugets produktionsbygninger er blevet ramme om en ny produktion, og rummer nu konfektionssystue, tegnestue og dertilhørende administration af distribution til ind- og udland. Og dermed får det før så amputerede hovedhus igen noget at være hoved for. Her bor familien Bernth, der skaber og driver stedets produktion, kendt af Koldings borgere fra detailbutikken hjørnet Munkegade/Jernbaneanegade og i det meste af Nordeuropa for deres Bernth Design.

Der har været noget meget livsbekræftende i først at rejse rammerne om stedets produktion og dermed give stedet den nødvendige økonomiske basis, og siden at restaurere hovedbygningen, der både har familiemæssig og repræsentativ karakter, hvilket formodentlig er helt i overensstemmelse med oberst P. Hviids intentioner, da han byggede Hviidsminde for 175 år siden.

MOD HAVEN

Nyindretning af produktionshuset

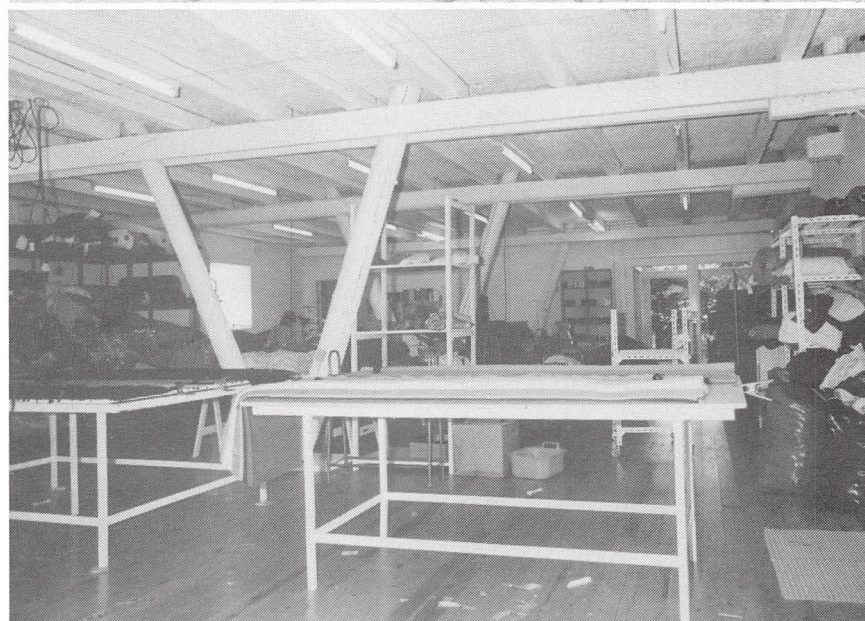
Laden med højt til loft og store åbne spænd var det mest velegnede rum til ny produktion. Der er indlagt et »stænge« som synligt loftbjælkelag. Nye fyrretræsgulve er lagt. Ladeportene er bevaret som nogle gigantiske skodder, og indenfor disse er opsat spinkle dørpartier af træ og glas, der følger de gamle, murede, buede overliggere. Rummets eneste faste opdeling udgøres af ladens store V-formede bærende hovedkonstruktioner. Staldvinduerne er forsynet med et ekstra lag glas, og væggene er bevarede hvidkalkede. Resultatet er et moderne lyst produktionsrum. Trofasthed overfor de traditionelle byggematerialer giver et behageligt indeklima året rundt uden bekostelige tekniske kunstgreb.

Personaleindgangen ved den gamle hestestald er med sin chaussebrolægning og hvælvede loft enhver statelig hestestald værdig. Hestestalden er der endnu, men ligger nu tom af brandsikkerhedsgrunde og udgør en reserve som udvidelsesareal for produktionen. Hestehold er dog stadig sikret ved bevarelse af en nyere fritliggende hestestald med fast tag. Denne stald er intakt og i brug.

Hovedbygningen

Står på en måde med sin symmetri som streng nyklassisk og alligevel venlig overfor beskueren.

Omkring husets midterakse er placeret forhal og havestue. Forhallen har indvendige trapper fra niveau til den høje stueetage, og to symmetriske små »huse« i forhallen indeholder henholdsvis toilet og skjult opgang til husets 1. sal. Havesalen er oval og er som dominerende inventar udstyret med et marmorbord af samme form. Dette rum bruges især som repræsentativt spisestue og møderum. I havesalen står en helt rund kakkellovn og i den hosliggende opholdsstue står endnu en rund kakkellovn.

ovn. Kakkellovnene er bygget op af stentøjskakler af typen »Kellinghusen«. Disse to kakkellovne skulle oprindeligt have stået på Koldinghus, og derfor er det tinglyst på Hviidsminde, at nedrives kakkellovnene, skal disse tilbageleveres til Koldinghus.

Kakkellovnene skulle imidlertid være retsmæssigt erhvervet af oberst P. M. Hviid, idet det er protokolleret ved en auktion efter branden på Koldinghus, at to stk. »tromleovne« skulle være solgt.

Køkkenet har så sent som omkring 1962 været i husets rummelige underetage tillige med fadebure og pigekamre m. m. Det er hensigten at restaurere det gamle køkken og anvende dette som grovkøkken. Der er nu i det tidligere anretterrum indrettet et nutidigt spisekøkken, hvor familien Bernths franske relationer ikke fornægter sig.

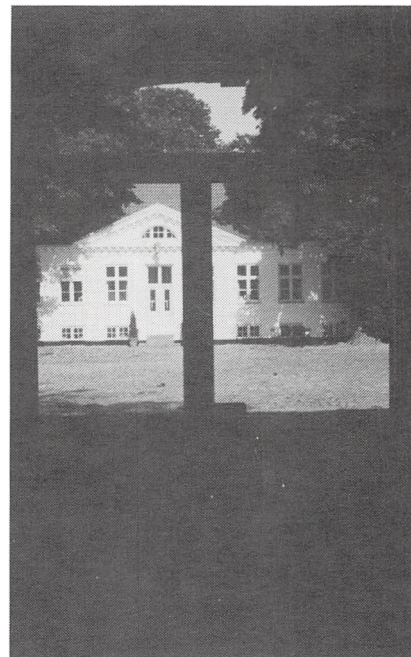
Der er ved istandsættelsen givet god støtte til de forskellige dispositioner fra fredningsstyrelsen. Der

har været enighed om at fastholde de oprindelige materialevalg, som er karakteristiske for nyklassisismens puritanisme.

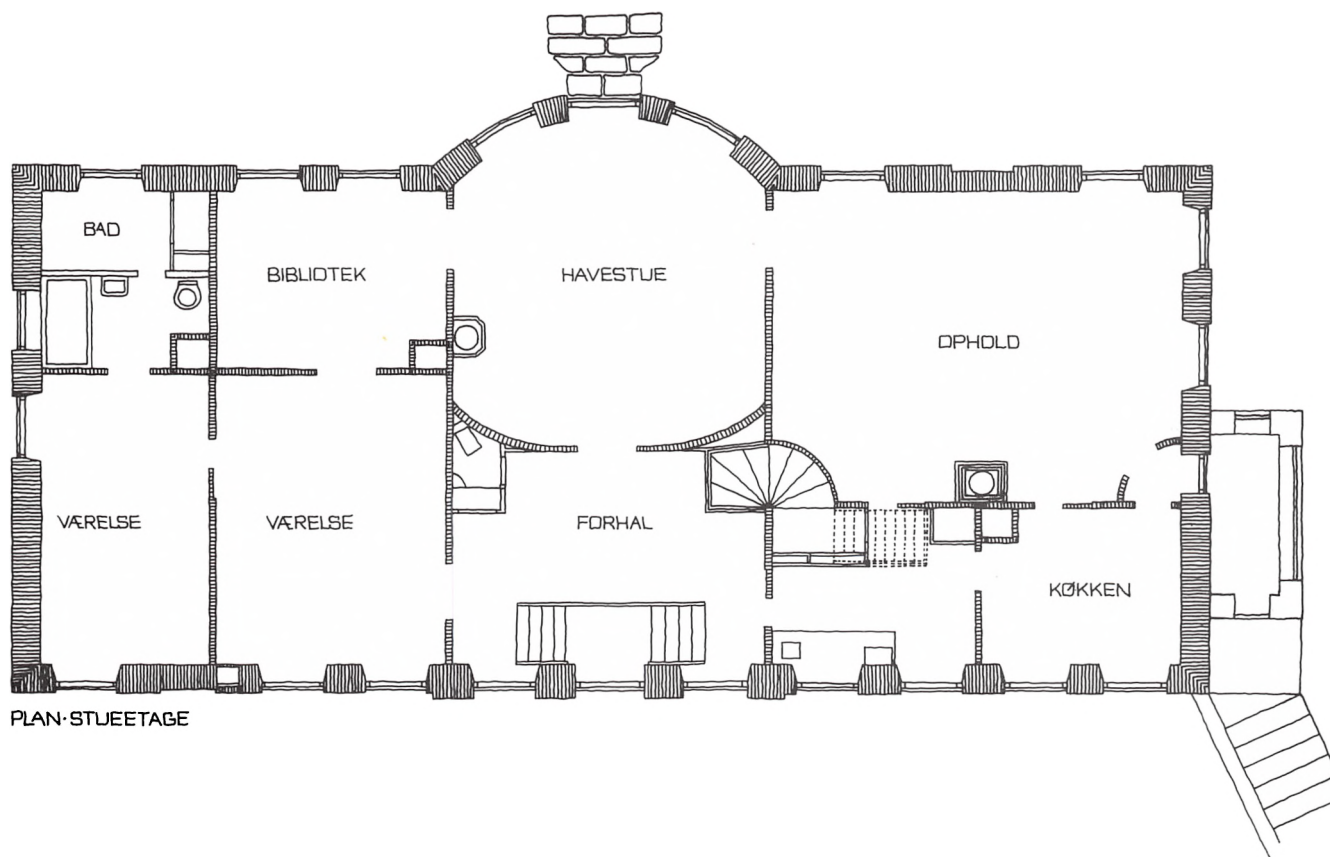
De hvidskurede gulve er rensede og istandsat. Stuehuset er renoveret. Originale vinduer og hoveddør er af så god en stand, at de har kunnet istandsættes. Vinduerne er blevet supplerede med forsatsrammer. Alle vægge og træværk er malet hvide. Under istandsættelse viste der sig i opholdsstuen nogle spændende vægmalerier, der imidlertid ville blive meget kostbare at renovere, hvorfor man på nuværende tidspunkt valgte at male dem over, hvilket ikke hindrer en senere istandsættelse.

Tagetagen, der tidligere har været ret sparsom udnyttet, vil blive helt nyindrettet, selvfølgelig med respekt for »det runde værelse«, hvortil stedets genganger-historier knytter sig.

Restaureringen er forestået af Arkitekttegnestuen Pakhustorvet ApS ved Paul Platz.

Som kuriosum kan nævnes, at dette arkitektfirma er et af de arvtagere af den arkitektvirksomhed, som arkitekt H. C. Rasmussen, Hviidsminde, startede i trediveerne og drev frem til først i tresserne.

I snedkerlære hos A. L. Johansen & Sønner

Af A. J. Iversen

Jeg må først fortælle, at jeg var fisker i tre år, og kom i lære, da jeg var 17 et halvt år. Det var min agt at blive billedskærer, og min fætter, bagermester Niels Køng, gik med mig til A. L. Johansen og Søn, for at få mig anbragt i lære. Fabrikant Aage Johansen sagde, at billedskærerfaget var et dårligt fag, og anbefalede mig at gå i snedkerlære. Jeg fulgte rådet og har takket hr. Johansen derfor mange gange.

Jeg fik kost og logi hos bager Køng, og betalte kun min lærlingeløn herfor, uden min fætter Niels Køngs hjælp havde jeg ikke kunnet stå en læretid igennem, da min moder var enke og ikke kunne hjælpe mig. Det må dog her bemærkes, at jeg fik en god lærlingeløn fordi jeg var så velvoksen. Jeg skulle stå i lære i tre år og fik 6, 7 og 8 kr. om ugen i de tre læreår. I betragtning af, at en svendeløn dengang i 1906 var ca. 21 kr. om ugen, må det siges at være ret godt. I de tre år som fisker havde jeg sparet 250 kr. sammen, som jeg nu havde til beklædning og lommepenge i de tre års læretid, og de slog til, selvom jeg købte en cykel for nogle af pengene. Jeg fik af min fætter overladt et tagkammer, hvor jeg af nogle brædder slog en seng op, og mit køjetøj tjente som sengeklæder. Til garderobe fik jeg ligeledes af min fætter et stykke gammel markise, som jeg sømmede op i et hjørne af kammeret. Mit første arbejde på værkstedet var et fyrretræsvaskebord, som værkfører Schnau forærede mig; det var skik

på værkstedet, at lærlingen fik sit første arbejde foræret, så jeg var svært heldig. Det var i hele min læretid det eneste rigtige møbel på mit kammer. Undertøj var der ikke råd til om vinteren, men for at hærde mig, tog jeg et stykke groft markiselærred, som jeg blødte op under vandhanen i gården, og gik så op på mit tagkammer og froterede mig med dette våde segldug, så jeg blev rød som en skoldet gris, og dampen stod fra mig.

Arbejdstiden var fra seks morgen til seks aften, i alt 10 timer. Jeg mindes endnu, når jeg før seks om morgenen gik gennem Helligkorsgade, og mine klaprende træsko gav genlyd i den stille gade.

A. L. Johansens fabrik lå dengang i Havnegade næsten nede ved havnen. Da jeg havde været i lære et lille halvt års tid, kom bager Køng en nat op og vækkede mig og sagde, at Johansens fabrik brændte. Jeg kom i tøjet i en fart og løb derned, men der var intet at udrette, det hele var et vældigt bål og folkene, der efterhånden var kommen til stede, stod og så forknytte på, at deres arbejdsplads brændte. Den gamle A. L. Johansen kom også, han græd, da han så sit livsværk gik op i flammer. Heldigvis kan en snedkers arbejde ikke sådan udslettes. Der står mange fine kultiverede møbler omkring i landet helt fra A. L. Johansens tid, som vidner om det fremragende håndværk, der også langt tilbage i tiden udgik fra denne virksomhed.

Efter branden blev virksomhe-

den flyttet til Jernbanegade i lagerbygningen, og i gården blev indrettet et midlertidigt maskinsnedkeri, og året efter kunne vi flytte ind i den tip top moderne møbelfabrik og snedkeri ved havnen og åen.

Det var ganske sikkert landets bedste virksomhed på den tid, der fandtes faktisk alle de maskiner, vi anvender endnu, det er kun få nye træbearbejdningsmaskiner, der er opfundet siden, f. eks. båndpudsemaskine og overfræser. Men også dengang havde vi pudsemaskiner af forskellig art, ligeledes sinke-maskine, og det er dog omkring 37 år siden, men naturligvis er maskintyperne forbedret. Det vil føre for vidt at beskrive hele denne fortrinlige virksomhed, som I. C. og Aage Johansen her byggede op, men det var en fryd for os, der arbejdede der, at tage disse nye lokaler, maskiner, høvlebænke og værktøj i besiddelse, og vi lærlinge fik lært at sætte nyt snedkerværktøj i stand fra a til z. Jeg vil antage, at der beskæftigedes ca. 30 snedkersvende, 3 billedskærersvende, 2 drejere, 8-10 maskinsnedkere, foruden folkene i savskæreriet samt måske 5-6 malere og 7-8 tapetserere. Fabrikken havde eget elektricitetsværk osv.

Gamle værkfører Schnau havde jo hersket i mange år som værkfører, han var en hård negl, men han var retfærdig, og når han stak en lærling en på kassen, var der ingen, der gjorde vrøvl, den faldt næsten altid til rette tid, og var vel fortjent. Schnau holdt nemlig af

os lærlinge på sin vis, og jeg ved at jeg havde en høj stjerne hos ham.

Schnau og gamle havnefoged Jordahn, vist nok også skibsbygger Christensen m. fl. samledes ofte efter fyraften på Navien (Cafe Skandinavien) og fik en hjertestyrkning. En aften havde jeg glemt mine nøgler i mit arbejdstøj, og det var nødvendigt, at jeg fik fat i dem. Med en vis beklæmmelse gik jeg ind på Navien til Schnau, og spurgte, om jeg måtte låne hans nøgle til fabrikken for at hente mine nøgler. Schnau sagde med blink i øjet, og på hans alsingske dialekt: »Ja, Andries, mine nøgler låner jeg fanden rispme ikke ud, men dig tør jeg nu nok låne dem«, og jeg fik altså mine nøgler.

Jeg var blevet grebet af den indremissionske vækkelse, som dengang gik over landet, og som særligt hærgede i Sdr. Bjært den sidste vinter, jeg var fisker, og vi var meget fanatiske og pietistiske. I stedet for at sejle med min fætter Køng om aftenen og om søndagen,

gik jeg til møder og i kirke. Jeg har ofte ærgret mig senere over denne religiøse fanatisme, som hindrede mig i at dele mange gode timer med min muntre fætter. Religion på rette måde er godt, men det var den indremissionske retning i sin omtrent værste form, vi var grebet af, og den tilod ikke ret megen udfoldelse af sund og frisk fornøjelse, særlig da, hvis det gik ud over kirkegang og møder. En skildring af hele vrangsidens af denne religiøse tid, og de kriser den for mit vedkommende medførte, inden man fik viklet sig ud heraf, kunne sikkert have psykologisk interesse, men det er en anden historie, som Kipling siger.

Mine chefer, brødrene Johansen ejede dengang en kutter, en tidligere toldkrydser, som, medens jeg var i lære, blev solgt til Odense. Man vidste, at jeg var sejlkundig, og Schnau kom og spurgte mig, om ikke jeg kunne hjælpe Hans Jensen at sejle båden til Odense. Jeg var i en slem kattepine, der var intet, jeg hellere ville end være

med på en sådan sejltur, men min religiøse samvittighed forbød mig dette, da der også ville medgå en søndag hertil. Jeg sagde det til Schnau, som det var, at jeg skulle i kirke, og for min samvittigheds skyld ikke kunne sejle lystsejls om søndagen. Jeg var frygtelig opreven og bange, fordi jeg skulle sige nej, foruden at jeg forfærdelig gerne ville med på turen, men jeg har altid hyldet rene standpunkter, og min religiøse overbevisning sagde, at det var syndigt at forsømme gudstjenesten for en fornøjelses skyld, eller for at tækkes sine overordnede, Schnau blev ikke lidt konsterneret over min vægring og min dumhed, men vist dog også med en slags respekt for mit mod sagde han: »Ja, Andries, vi kan ikke tvinge dig dertil, men det vil jeg sige dig, at hvis der bliver brug for, at du skal arbejde en søndag, så spørger vi dig fanden rispme ikke derom«, det blev imidlertid aldrig forlangt af mig.

En tid efter, at vi var flyttet ind i den nye fabrik, blev Josva Iversen

De ansatte hos A. L. Johansen omkring århundredskiftet.

lærermester for lærlingene, hvad vi ældre lærlinge var meget fortørnede over, og når vi kunne se vort snit dertil, spurgte vi altid Schnau til råds om vort arbejde.

Senere kom vi dog godt ud af det med Iversen, som vi kaldte »professoren« fordi han elskede at blande bejdser og stå med måleglas. Han tog sig selv meget højtidelig, og det kunne ikke undgås, at der blandt 12–14 var kvikke hoveder, som spillede ham mangt et puds. Dog var jo også Iversen en dygtig mand, der gik fuldstændig op i sit fag, og vi fik en fortrinlig oplæring, som jeg senere i livet priste A. L. Johansen og Sønner for. Det var ikke alene det rent fagligt tekniske vi lærte godt, men vi blev fortrolige med maskiner, drejerværksted og billedskærer-værksted, og vi fik hele tiden opgaver, der var så gode, at hvis en lærling selv ville, kunne han ikke undgå at blive en dygtig snedker. Også rent smagsmæssigt udvikledes vi ved de mange smukke møbler, firmaet fremstillede, mange i smukke og enkle former, men også rokoko og renæssance.

Samtidig havde vi i Kolding en fortrinlig Teknisk Skole med H. Wandall som forstander. Var der noget menneske i Kolding, lærlingene havde respekt for, så var det Wandall. Jeg har aldrig set Wandall bruge andre midler end kold, rolig myndighed, og det var dog ikke allesammen »Vor Herres« bedste børn, der gik på Teknisk Skole, der var nogle slemme rødder iblandt.

Da min læretid kun var tre år, havde jeg også kun tre vintre til min tekniske skoleundervisning. En af mine venner, bogbinder Chr. Knudsen ville have, at jeg skulle prøve på at opnå en præmie fra den tekniske skole, men det var jo næsten umuligt med tre vintres undervisning, hvor de fleste havde fem vintre.

Men vi tog fat, og hjemme på

mit tagkammer sad Chr. Knudsen sommeraftener og lærte mig stereometri for at jeg kunne få længere tid til fagtegning på skolen. Da skolehalvåret begyndte, opdagede min lærer, at jeg kunne en del, og han meddelte Wandall dette. Wandall spurgte mig, hvor jeg havde lært stereometri, og det sagde jeg til ham, men så ville han se mine tegninger, og det var jeg ikke stolt af, de var ikke tegnet med fremvisning for øje. Wandall trøstede mig dog med at sige, at det, han ville se var, hvor meget jeg forstod, og det, jeg fremviste var åbenbart tilfredsstillende. Jeg aflagde derefter en foreløbig eksamensprøve, som jeg bestod, og blev så flyttet op i fagklassen hos snedkermester Utzon, og fik således næsten to vintres fagtegning og nåede skolens 1. præmie ved afgang, men det kunne jeg takke min ven bogbinder Chr. Knudsen for.

Snedkermester Utzon var en meget interessant lærer, og når vi først var det fastlagte pensum i fagtegning igennem, fik vi meget frie hænder over for, hvad vi ville tegne. Jeg husker, at jeg blandt andet tegnede en stor renæssancebuffet, som udførtes på værkstedet, men søjlerne syntes jeg skulle være anderledes, og om søndagen sad jeg i Sdr. Bjært kirke og studerede søjlerne på prædikestolen og tegnede dem så ind på min tegning på skolen efter hukommelsen.

Som nævnt begyndte vi arbejdet kl. 6 morgen, og havde fyraften kl. 18, så skulle der ryddes op på værkstedet, hjem at spise og på skole kl. 19.30 til 21.30, så de otte timers søvn var jo vanskeligt at opnå. På værkstedet havde vi en halv times frokost og halvanden times middag. Når vi lærlinge skulle til middag, måtte vi ofte først bringe et stk. møbel hjem på lageret i Jernbanegade, det var et ejendommeligt syn at se disse 12–14 drenge med hver en sengeende,

en sengeside eller dele til et klædeskab på nakken bevæge sig i en lang karavane gennem gaderne. Det var det eneste job, vi var kede af, det gik jo ud over vor fritid i middagsstunden, men det hørte med til pladsen, og den var vi alle glade for og vi var stolte af at være i lære i en så anerkendt virksomhed. Min høvlebænk stod ved et vindue, der vendte ud mod fjorden, og vi kunne se helt til Hinds-gavl eller Fænø. Iversen pegede ofte ud over fjorden og sagde: »Jeg kan ikke forstå Andreas, at du kunne tage bort fra det dejlige vand, og den skønne natur og gå ind på et støvet værksted«, men jeg tænkte: »Du skulle prøve at ligge ude på det »dejlige vand« en vinternat, frysende, søvning og halv våd med en bid koldt brød og noget koldt saftvand at drikke en gang i nattens løb, så hjem at sove om dagen og ud næste nat igen«. Jeg syntes, det var et herreliv på et lunt snedkerværksted med kun 10 timers arbejde, hvor man aldrig kunne nå at blive for alvor træt, så det værkede i ryggen, sådan som man ofte blev det ved fiskeriet. Nægtes kunne det ikke, at der var mange gode timer ved fiskeriet, som jeg længtes efter, men jeg fandt nu, at de sure var i flertal, og de kunne for alvor være sure, dog det glemmer man, og jeg ser tilbage på min tid som fiskerdreng med en vis glæde, og jeg ville nødig undvære den tid, og så er der jo dette, at en fisker er verdens frieste mand, der sætter sin hat som han vil. Jeg fortrød dog aldrig, at jeg sprang fra, og på baggrund af min tid som fiskerdreng forekom læretiden mig at være legeværk, og arbejdet havde min fulde interesse.

Blandt så mange læredrenge var der altid nogle, der hittede på gale streger, nogle temmelig hårdhændede, det var jo altid de yngste, det gik ud over, når disse så blev ældre, brugte de deres magt over for det næste hold yngste, og så-

Interieur fra snedkerværkstedet.

dan videre, det hørte med til opdragelsen, og selv ofrene fandt vist denne tingenes tilstand som værende naturlig.

Da jeg var 17 et halvt år og næsten voksen med arbejdsstrænedes muskler, var der jo ikke noget at stille op med mig, selv om jeg med mit ravjyske sprog og landlige manerer, var et fristende objekt at have til syndebuk. Det hændte jo, at jeg på grund af manglende hurtighed og manglende træning i slagsmål fik en på kassen, men man vidste jo, at fik jeg fat i synderen, kunne det blive mindre behageligt for ham, og derfor gik min første læretid nogenlunde fredelig, omend situationen til tider kunne være spændt. Senere blev man akklimatiseret og anerkendt som god lærekammerat, og den sidste del af læretiden var egentlig for en del af os en kappestrid om, hvem der kunne lave det fineste arbejde, og der var i dette hold af lærlinge meget dygtige snedkere,

hvilket gav sig udslag i, at fire lærlinge som aflagde svendeprøve i samme år, tilkendtes tre sølvmedailler og en bronzemedaille. Mine lærekammerater var, som man dengang fandt, raske drenge skulle være – omtrent som nu.

Jeg havde godt af den afslibning, kammeraterne ubevidst gav mig, måske har jeg ved mit snusfornuftige væsen også virket gavnlige på dem, og jeg har ingen dårlige minder om nogen af mine lærekammerater, men mange gode. Egentlig burde vi sætte hinanden stævne i Kolding og drøfte gamle minder. Der ville være nok at tale om.

Svendene hos A. L. Johansen og Sønnen kunne for den rette pen blive et godt kapitel for sig, jeg skal prøve at antyde et par af de mere særprægede. Da jeg kom i lære fik jeg plads ved siden af Niels Rasmussen, jeg tror en mængde koldingensere husker ham. Han arbejdede som snedker

om dagen og som tjener om aftenen og ofte natten med. Hvorledes han kunne holde et sådant slid ud, først 10 timer som snedker, og derefter springe som kelner til sent på natten, forstår jeg ikke, men han var rask i sine bevægelser og havde et godt humør, og når han og hans gode ven Niels Hansen på værkstedet fik kaffekanden varmet i limpotten om eftermiddagen, var der en egen hygge om de to, og de slappede af i fem-ti minutter, inden de kørte på igen ved bænken. Rasmussen var en dygtig snedker, han gav mig den første undervisning i vort ædle fag, og ofte, når jeg har stået over for disse grundregler i snedkeriet, har jeg tænkt på Niels Rasmussen. En af maskinsnedkerne var restauratør, han sørgede også for svendenes ølforbrug. En gang imellem »kørte man i skoven«, om hvem der skulle give øl. Skovturen bestod i, at man lagde en l alens tommestok på den ene ende af

høvlebænken, det gjaldt da om, hvem der med et lille slag kunne slå tommestokken ud over den anden ende af bænken uden at tommestokken faldt ned, det antal tommer, der ragede ud over bænken, angav points.

Så var der stolemager Bruun med sit store fuldskæg, han var værkstedets vittigste mand, hans vittigheder var den lune humor, til tider sarkastisk, desværre har jeg ingen prøver optegnet på hans specielle form for vid. Den gamle, store Ziegler lavede spiseborde, han gik gerne rundt og var gnaven på en egen tør måde, han gik sådan nærmest og knirkede. Så var der Rasmussen, der altid lavede egetræs-buffeter, han var den rolige, støtte mand, tilforladelig, gennemsolid og reserveret og gik aldrig nogen for nær, han var gentlemantypen blandt snedkerne. Disse brave snedkere og prægtige håndværkertyper er nu borte og mange andre, som jeg mindes, med dem. Jeg kan ikke nægte mig fornøjelsen at sende en tanke til værkstedets mest ansete mand: Hans Soll. Soll var formand for fagforeningen og den flotteste mand af skikkelse på værkstedet. Soll stod altid på sin rolige og sikre måde ved sit arbejde, man kunne aldrig se, at han havde travlt, men han tjente godt på sine akkorder, der altid bestod af fint poleret arbejde. Soll stod altid med et lunt smil under det flotte overskæg, og vi læringe så vel nok op til Soll. Svendene for øvrigt med. Ved siden af Soll stod den iltre Max Nendel. Når Nendel så havde været uartig, tog Soll, der var bomstærk, og lagde Max Nendel op på høvlebænken og gav ham i al sindighed en lille afstraffelse, til stor morskab for os alle, men Nendel og Soll kom på denne måde fortrinligt ud af det sammen, selv om de var fuldkomne kontraster.

Gennem årene var hos Johansen samlet en stab af meget dygtige

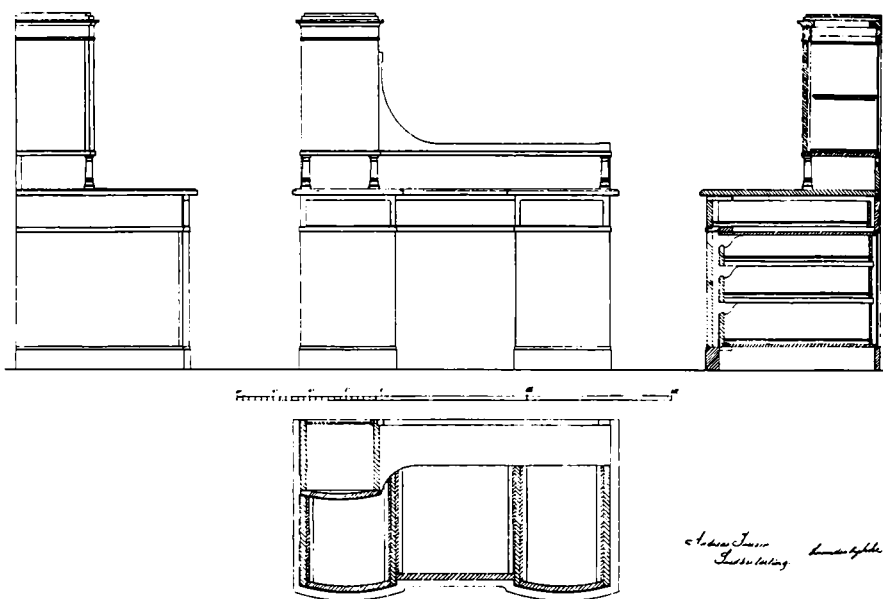
snedkersvende. Dygtighed og intelligens hører så godt som altid sammen, og dette at vi læringe dagligt var vidne til, hvorledes disse dygtige snedkere arbejdede var god anskuelsesundervisning, og ønsket opstod naturligt, at man ville være lige så dygtig. Men det var også fornøjeligt at høre på svendene når de smådrillede hinanden eller sagde vittigheder, og på mange måder udfoldede hver sit specielle talent. En enkelt havde også flasken kær. Brændevinen var billig, men Schnau sørgede for disciplinen, og den var god, og Schnau var fuldblods håndværker, han forstod at lukke øjnene og øren for visse foreteelser, som nu engang sætter lidt kulør på tilværelsen, selv om de ikke var helt reglementerede. Der arbejdes aldrig godt på en virksomhed, hvor humør og livsglæde er bandlyst. Mange, måske de fleste af svendene havde eget hus og have, og det er mit indtryk, at de fleste af dem socialt og økonomisk faktisk tilhørte middelstanden og det gode borgerskab og følte sig som sådan. Det er et spørgsmål om en snedkersvend i dag, med tre til fire gange så høj løn i en storby,

har det bedre end flertallet af Johansens svende for 36 år siden. Bortset fra arbejdstiden, der dengang var for lang, men som de fleste af svendene selv gjorde længere endnu i haven eller ved høvlebænken, som de næsten allesammen havde i et lille værksted i eget hus. Sammenligninger mellem fortid og nutid er på dette felt meget vanskelig, da andre forhold end de rent økonomiske må tages med i vurderingen.

Et halvt år før jeg fik udlært, og 20 år gammel, forlovede jeg mig med en ung pige fra mit fødesogn (i parentes bemærket giftede vi os ni år senere). Jeg havde lagt mig et kraftigt overskæg til, jeg var jo en lidt gammel læredreng, men ellers, som det ses, ikke bagefter.

Min forlovede tjente som stuepige hos dr. Hempel, og inden jeg fik lov til at besøge min kæreste i det Hempelske hjem, måtte jeg først forestilles for fru Hempel, jeg blev antaget som værdig, og når herskabet var ude på besøg, blev der givet besked om at lave kaffe, og Tidsskrift for Kunstindustri blev lagt frem til mig, måske som en lille påmindelse om, at jeg godt kunne tænke på andet end pigen.

A. J. Iversens svendestykke, 1909, tilkendt sølvmedaille. Skrivebord udført i blankpoleret mahogni.

Faktisk fulgte jeg vinket og i Tidsskrift for Kunstindustri fik jeg min første viden om kunsthåndværk, og om ting, jeg aldrig havde drømt om, og jeg så at perspektiverne var meget større end blot at kunne lave et godt stykke arbejde ved sin høvlebænk. Jeg kan takke fru Hempel for hendes rette valg af lekture til hendes kokkepiges kæreste. Fru Hempel blev den, der herigennem viste mig vejen til større viden og større mål.

Ved begyndelsen af det tredje og sidste år af min læretid bad jeg fabrikant Aage Johansen om et lille løntillæg, da det jo nu kneb at få pengene til at slå til, min løn gik jo til kostpenge. Johansen var forstående, jeg fik 1 kr. ekstra om ugen og 2 kr. ekstra ugentlig det sidste halve år. Mit svendestykke bestod af et skrivebord med buede døre og opsats udført i blankpoleret mahogni, jeg fik min sølvmedaille, som var målet, og som både jeg og flere af mine lærekammerater også regnede med at vi kunne nå, vi havde i vores læretid udført så mange fine møbler, at vi, hvis ikke uheld indtraf, stod så temmelig sikre overfor opgaven.

Da resultatet blev meddelt mig, var min første gang ned til min pige i dr. Hempels køkken – hun stod netop og flåede et rådyr, dette billede står skarpt for mig den dag i dag – og glæden den var stor.

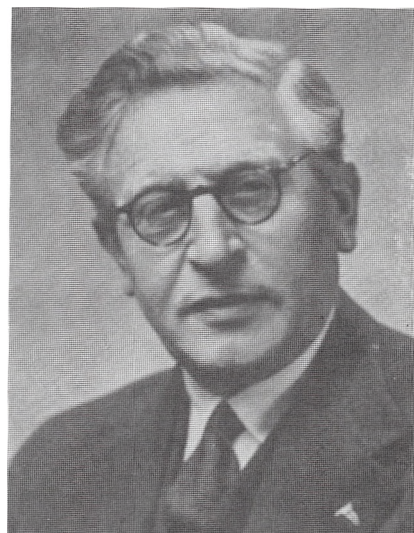
Derfra hjem til min mor ved Agtrupvig, hvor glæden næppe var mindre. Det var en dejlig dag, og selv om man ikke ejede andet end sin pige og sin sølvmedaille, så lå verden åben, det var forår, solen blinkede på fjorden, og mors kaffe duftede med sin dejlige kendte duft.

Der er nu visse mål, der er værd at arbejde for.

Mit første arbejde som nybagt svend var en mahogni Chr. d. Ottendes sofa, jeg tjente en ugeløn på 33 kr. så det var jo flot. Jeg arbejdede så godt et halvt år som

svend, men bankkrakket 1908 bragte sløje tider, og for første gang i mange år afskedigede A. L. Johansen de unge svende, og i januar 1910 var der heller ikke mere arbejde til mig, skønt værkfører Schnau længe havde kunnet finde noget til mig.

Jeg skulle ind som marinesoldat til april, og prøvede på at skaffe mig arbejde i Kolding og nærmeste omegn, men det var umuligt, det var lige sløjt overalt, og der var ingen arbejdsløshedsunderstøttelse, før man havde været i fagforeningen et år. Jeg tog så hjem til Agtrupvig og tog ud på fiskeri sammen med naboens søn, og en skønne dag forbavsedes nogle af mine tidligere kolleger hos Johansen ved at se mig stå og sælge fisk på Kolding havn, men jeg tjente ret godt derved. Den 10. april mødte jeg så på Orlogsværftet og blev iklædt marinens uniform, der var tre ugers skoletid på kaserneskipet Fyn, og derefter blev jeg snedker på Søværnets Elevskole resten af min tjenestetid, og havde det som blommen i et æg. Inden jeg blev permitteret, gik jeg ud og søgte arbejde som snedker, og fik tilsagn herom hos firmaet Skov og Madsen i H. C. Andersensgade, og dagen efter, at jeg var permitteret, stod jeg igen ved høvlebænken. Adskilligt har jeg jo oplevet som »kongelig dansk snedkersvend« over hele verden – dette var vor titel i udlandet – og som snedkermester her i kongens by. Men barndomstiden ved Kolding fjord, de tre år som fisker og læretiden i Kolding var for mig en god og lykkelig tid, og mange prægtige mennesker mindes jeg. De økonomisk trange kår jeg hele tiden havde levet under, indtil jeg blev svend, var en god forskole til livet, og dette at være opvokset mellem land- og fiskerbefolkningen, at have tilbragt sin læretid i en provinsby, og senere slog rod i hovedstaden, gør at man finder sig hjemme, hvor man så færdes i

Snedkermester A. J. Iversen.

Danmark. Måske kan man til tider være i tvivl om, hvorvidt man er jyde eller københavner, men jo ældre man bliver, desto skønnere bliver minderne om barndomshjemmet ved fjorden og desto større taknemmeligheden over for byen og virksomheden, der gav mig så god en start.

Ovenstående erindringer er nedskrevet af snedkermester A. J. Iversen, København (1888–1979) i 1944. Han var 1906–1909 i snedkerlære hos A. L. Johansen & Søner, fik borgerbrev som snedkermester i København 1916. 1940–1951 var han viceoldermann i Københavns snedkerlaug, fra 1951 oldermann. Disse erindringer er venligst udlånt af hans søn, snedkermester Gunnar Iversen ved forhv. hoftapetsermester Julius Andersens mellemkomst (red).

17,3 – en vise om skattetrykket, 1922

Mel.: Peter Skjødt i Barndomsalder.

VENNER, her ved dette Taffel
et alvorligt Raad jeg gi'r:
Vogt Jer for „den lange Gaffel“;
thi som *Sana-Krøyer* si'er:
den er Skyld i al vor Vé
og de 17,3. :;

Til Borgmester *Bech'ses* Glæde
Kolding var saa sund og kvik.
Alting kunde den jo æde,
lige til det Øjeblik,
da en Ret serveret ble',
der hed 17,3! :;

Denne Ret blev slet fordøjet,
skøndt *Knud Hansen* mente, at
Kolding være maa fornøjet,
den kan sagten bære Skat.
Aa, han maatte næsten le:
ikke mer' end 17,3! :;

Andre dog en Taare knuse,
naar de Byens Fremtid ser:
Aaforlægning, Bolighuse,
Domhus, Kraftanlæg m. m.
Jo, det er en køn Kop The,
den gi'r 17,3! :;

Lille Ven i Munkegade
elsker dem, der sover her,
Borgermøde og Ballade,
derfor han saa gerne ser,
at de 12 Natvægtene
vaager over 17,3. :;

Byens førende Forening
klared' denne Sag med Glans:
Alle var af samme Mening:
arbejdsløs ej bliver *Frands*.
Fanden vil han faa at se,
naar han henter 17,3! :;

Alle Parter, selv Hr. *Wiese*,
nu samdrægtig handle skal.
Man kan godt *Avisen* prise,
selv om man er radikal.
Dette gjorde *Arendt P.*,
da han saa de 17,3! :;

Det er maaske Løgn man hører,
nogle paastaar dog de saa'et,
Arm i Arm en Venstrefører
er med *Erik Hansen* gaaet.
Meget mærkeligt kan ske,
naar den staar paa 17,3.

Herlevsen i begge Ender
er bestandig lige glad.
„Gud fri mig for mine Venner!“
Laust i Folkebladet bad.
Lidt Papir til ham der ble'
takket være 17,3! :;

68g. Peter Schütt.

Allegretto.

1. Pe - ter Schütt i Barndoms Al - der tænkte alt paa
List og Svig, man gen bit - ter Taa - re fal - der
fra hans Mo - ders Kin - der ned. Selv hans Læ - rer
kun - de ej fe - re ham paa Dy - dens Vej.

Fra Folkets Sangbog, udg. af N. K. Madsen-Stensgaard, 1903.

Og nu har vi jo Skandalen,
 hvis man møder med et Nul,
 kommer man i „Socialen“,
 og bli'r der skældt Krukken fuld.
 : Lad os da taknemlig se
 paa de 17,8. ;:

Naar i Dag vi jubilerer,
 sker det derfor uden Spræl.
 Seksti Aar vi honorerer
 stille til det heles Vel.
 : Saa enhver kan Nytten se
 af de 17,3 ! ;:

l—s.

Noter:

Visen blev fremført ved Foreningen af håndværkere og industridrivende i Koldings 60 års jubilæum 4. maj 1922.

Sana-Krøyer: købmand Fritz B. Krøyer, indehaver af forretningen SANA, Torvegade 3.

Bech: borgmester Oluf Bech.

Knud Hansen: socialdemokratisk byrådsmedlem, folketingsmand, senere borgmester i Kolding.

Lille Ven: ?

Frands: Frands Sørensen, pantefoged.

Wiese: barbermester N. L. Wiese, Søndergade 17.

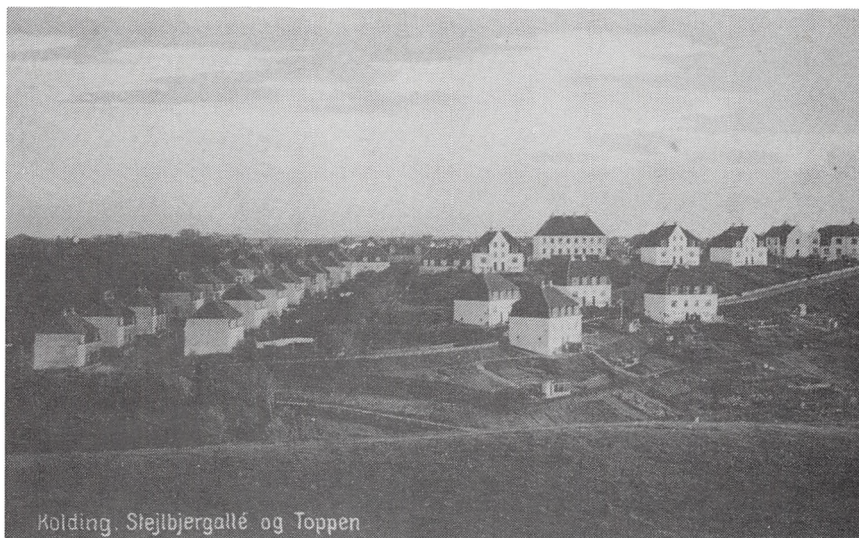
Arendt P.: Arendt Petersen, tidligere radikalt byrådsmedlem, sagfører.

Erik Hansen: redaktør ved Kolding Avis, konservativt byrådsmedlem.

Herlevsen: Holger Herlevsen, skatteinspektør.

Laust: ?

l—s: ?

Kommunale boligejendomme opført 1916.

Domhuset, indviet 1921.

Sdr. Havnegade, anlagt på det tidligere åløb, der blev forlagt mod syd. Aforlægningen og vejarbejderne i forbindelse hermed var afsluttet o. 1920.

Sponsorer for Koldingbogen 1983:

Firma B. Aagaard

Aktivbanken A/S

Andelsbanken A/S

Burcharth's Farve- og Lakfabrik A/S

H. Daugaard

Diesella

H. C. Ervald & Co. A/S

Handelsbanken i Kolding

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Møller Pedersen og Holm Christensen ApS

H. Overbech A/S

Th. Petersen & Co. A/S

Slotsmøllen Kolding A/S

Sparekassen Koldings Fond

V. Sørensen og Møller Nielsen A/S